

Grodzisk Mazowiecki, 28 maja 2008 r.

Pan

Grzegorz Benedykciński

Burmistrz Miasta

Gmina Grodzisk Mazowiecki
ul. Kościuszki 32A
05-825 Grodzisk Mazowiecki

Szanowny Panie Burmistrzu,

Zgodnie z umową zawartą 31 marca 2008 r., przedkładam opracowanie pt. **Gminna ewidencja zabytków** dla Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki. Raport został sporządzony z uwzględnieniem wymogów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. wraz z późn. zm. oraz z rozporządzeniem Ministra Kultury w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków z 14 maja 2004 r. Załącznikiem do niniejszego raportu są karty ewidencji zabytków nieruchomości oraz karty ewidencyjne zabytków ruchomych.

Oprócz niniejszego raportu, **gminna ewidencja zabytków** została także przygotowana w formie bazy danych GEZ, zgodnie z zaleceniami Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków.

Niniejszy raport został sporządzony w oparciu o rejestr zabytków województwa mazowieckiego, ewidencję zabytków, prowadzoną przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie, decyzje o wpisaniu do rejestru zabytków, wywiady z pracownikami Urzędu Miasta, wizje lokalne, na podstawie których wykonano dokumentację fotograficzną oraz publikacje opisane w punkcie 7 raportu.

Mając nadzieję na dalszą współpracę, z wyrazami szacunku,

Małgorzata Krówczyńska

Wiceprezes Zarządu
WGS84 Polska Sp. z o.o.

Raport pt.

Gminna ewidencja zabytków
Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki

Przygotowany przez
WGS84 Polska Sp. z o.o.
zgodnie z umową z 31.03.2008 r.

Spis treści:

1. Wprowadzenie.....	6
2. Gmina Grodzisk Mazowiecki	7
3. Zestawienie zabytków nieruchomych w obrębie Gminy Grodzisk Mazowiecki, wpisanych do rejestru zabytków.....	9
4. Charakterystyka zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	10
4.1. Kościół parafialny p.w. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim.....	10
a) historia	10
b) informacja o obiekcie.....	11
c) fotografie.....	12
4.2. Kaplica p.w. Świętego Krzyża (przedpogrzebowa) w Grodzisku Mazowieckim.....	12
a) historia	12
b) informacja o obiekcie.....	13
c) fotografie.....	13
4.3. Cmentarz żydowski w Grodzisku Mazowieckim	13
a) historia	13
b) informacja o obiekcie.....	14
c) fotografie.....	14
4.4. Brama przy cmentarzu żydowskim w Grodzisku Mazowieckim	15
a) historia	15
b) informacja o obiekcie.....	15
c) fotografie.....	15
4.5. Dawny dworzec kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim.....	16
a) historia	16
b) informacja o obiekcie.....	16
c) fotografie.....	17
4.6. Budowla podziemna przy dworcu kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim	17
a) historia	17
b) informacja o obiekcie.....	18
c) fotografie.....	18
4.7. Dom z ogrodem przy ul. Kilińskiego 12 w Grodzisku Mazowieckim.....	18
a) historia	18
b) informacja o obiekcie.....	19
c) fotografie.....	19
4.8. Willa „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim	19
a) historia	19
b) informacja o obiekcie.....	20
c) fotografie.....	20
4.9. Budynek gospodarczy w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim... ..	20
a) historia	20
b) informacja o obiekcie.....	21
4.10. Stajnia w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim	21
a) historia	21
b) informacja o obiekcie.....	21
c) fotografie.....	22
4.11. Park w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim	22
a) historia	22
b) informacja o obiekcie.....	22
c) fotografie.....	23
4.12. Pałacyk przy ul. Sienkiewicza 31 w Grodzisku Mazowieckim	23
a) historia	23
b) informacja o obiekcie	24
c) fotografie.....	24
4.13. Dwór „Dom Skarbka” w Grodzisku Mazowieckim.....	24
a) historia	24
b) informacja o obiekcie.....	26
c) fotografie.....	26
4.14. Dwór w zespole dworskim w Adamowiznie	26

a) historia	26
b) informacja o obiekcie.....	27
c) fotografie.....	27
4.15. Park w zespole dworskim w Adamowiznie	28
a) historia	28
b) informacja o obiekcie.....	28
c) fotografie.....	29
4.16. Willa z ogrodem w Adamowiznie	29
a) historia	29
b) informacja o obiekcie.....	30
c) fotografie.....	30
4.17. Dwór w zespole dworskim w Chlebni	31
a) historia	31
b) informacja o obiekcie.....	32
c) fotografie.....	32
4.18. Park w zespole dworskim w Chlebni	32
a) historia	32
b) informacja o obiekcie.....	32
c) fotografie.....	33
4.19. Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym	33
a) historia	33
b) informacja o obiekcie.....	34
c) fotografie.....	34
4.20. Dzwonnica przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym	35
a) historia	35
b) informacja o obiekcie.....	35
c) fotografie.....	35
4.21. Cmentarz rzymsko-katolicki parafii p.w. św. Michała Archanioła w Izdebnie Kościelnym	36
a) historia	36
b) informacja o obiekcie.....	36
c) fotografie.....	36
4.22. Dwór w zespole dworskim w Izdebnie Kościelnym	37
a) historia	37
b) informacja o obiekcie.....	38
c) fotografie.....	38
4.23. Park w zespole dworskim w Izdebnie Kościelnym	38
a) historia	38
b) informacja o obiekcie.....	38
c) fotografie.....	39
4.24. Park w Kłudzienku	39
a) historia	39
b) informacja o obiekcie.....	39
c) fotografie.....	40
4.25. Park w Kraśniczej Woli	40
a) historia	40
b) informacja o obiekcie.....	41
c) fotografie.....	41
4.26. Park w Książenicach.....	41
a) historia	41
b) informacja o obiekcie.....	42
c) fotografie.....	42
4.27. Dwór w zespole dworskim w Opypach	42
a) historia	42
b) informacja o obiekcie.....	43
c) fotografie.....	44
4.28. Park w zespole dworskim w Opypach	44
a) historia	44

b) informacja o obiekcie.....	45
c) fotografie.....	45
4.29. Dwór w zespole dworskim w Radoniach	46
a) historia	46
b) informacja o obiekcie.....	46
c) fotografie.....	47
4.30. Park w zespole dworskim w Radoniach	47
a) historia	47
b) informacja o obiekcie.....	47
c) fotografie.....	48
4.31. Stajnia w zespole dworskim w Radoniach.....	48
a) historia	48
b) informacja o obiekcie.....	48
c) fotografie.....	49
4.32. Park w zespole dworskim w Starym Kłudnie	49
a) historia	49
b) informacja o obiekcie.....	49
c) fotografie.....	49
4.33. Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie.....	50
a) historia	50
b) informacja o obiekcie.....	51
c) fotografie.....	51
4.34. Dzwonnica przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie.....	52
a) historia	52
b) informacja o obiekcie.....	52
c) fotografie.....	52
4.35. Cmentarz rzymsko-katolicki w Żukowie.....	53
a) historia	53
b) informacja o obiekcie.....	53
c) fotografie.....	53
4.36. Dwór w zespole dworskim w Żukowie	54
a) historia	54
b) informacja o obiekcie.....	54
c) fotografie.....	55
4.37. Park w zespole dworskim w Żukowie	55
a) historia	55
b) informacja o obiekcie.....	56
c) fotografie.....	56
5. Zestawienie zabytków ruchomych w Gminie Grodzisk Mazowiecki wpisanych do rejestru zabytków.....	57
5.1. Kapliczka przydrożna w Chlebni.....	57
5.2. Wyposażenie kaplicy podworskiej w Chlebni	57
5.3. Wyposażenie kościoła p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym	58
5.4. Wyposażenie kościoła p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie.....	59
6. Zestawienie zabytków nieruchomych znajdujących się w ewidencji prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie	60
7. Źródła danych.....	62

1. Wprowadzenie

Ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania stojące przed organami administracji publicznej (m.in. zarządami gmin), wskazane zostały w art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do zadań gminy należy „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobieganie „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”.

Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu zadaniu ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której jest mowa w artykule 22 (pkt. 4) ustawy: „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków”. Zakres informacji o zabytkach nieruchomości, zawartych w karcie adresowej określa Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Karta adresowa powinna zawierać określenie zabytku, jego nazwę i adres (miejsce położenia).

Zgodnie z powyższymi wymogami i zaleceniami oraz zawartą przez nas umową, przygotowana została gminna ewidencja zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków w postaci bazy danych, uwzględniająca parametry określone przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, kart adresowych zabytków nieruchomości, objętych wojewódzką ewidencją zabytków oraz ewidencja zabytków ruchomych w formie kart ewidencyjnych poszczególnych obiektów wraz z opisem i aktualnymi fotografiami, będąca załącznikiem do niniejszego raportu. Oba źródła stanowiły podstawę do przygotowania przez nas raportu dla Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki.

Opracowanie swym zakresem obejmuje:

1. krótką charakterystykę gminy Grodzisk Mazowiecki,
2. zestawienie i opis zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków,
3. zestawienie i opis zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
4. zestawienie zabytków nieruchomości objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Integralną częścią opracowania jest gminna ewidencja zabytków, sporządzona w formie kart adresowych zabytków nieruchomości oraz kart ewidencyjnych zabytków ruchomych w formie elektronicznej i papierowej. Opracowanie nie ma na celu wskazania niezbędnych prac konserwatorskich. Wykorzystane źródła danych zostały opisane w punkcie 7 niniejszego raportu.

2. Gmina Grodzisk Mazowiecki

Gmina Grodzisk Mazowiecki leży na Nizinie Środkowo-Mazowieckiej, na styku Równiny Łowicko-Błońskiej i Wysoczyzny Rawskiej – 30 km na południowy wschód od Warszawy, w granicach administracyjnych województwa mazowieckiego i powiatu grodziskiego. Teren gminy jest równinny, przecięty dolinami trzech niedużych rzek: Rokitnicy, Rokicianki i Mrownej. Najwyżej położony punkt gminy znajduje się w okolicach wsi Marynin (143,8 m n.p.m.), a najniższy w korycie rzeki Rokitnicy, koło wsi Żuków (88,6 m n.p.m.).

Pierwsze ślady bytowania ludzi na obszarze dzisiejszej gminy Grodzisk Mazowiecki sięgają epoki kamiennej. Najbardziej cennym obiektem archeologicznym jest wczesnośredniowieczne słowiańskie grodzisko, położone we wsi Chlebnia, zwane potocznie „Szwedzkimi Górami”. Grodzisko jest pozostałością istniejącej tu w XI i XII wieku osady obronnej, która była najprawdopodobniej siedzibą rycerską. W otoczeniu warowni powstawały osady podgrozdowe. Na miejscu jednej z nich rozwinęła się wieś, a potem miasto Grodzisk. Początkowo nosił nazwę Grodzisko lub Grodziszczce. Nazwa miasta wywodzi się od dawnego umocnienia obronnego.

Pierwsze wzmianki o Grodzisku w dokumentach historycznych pojawiły się w XIV wieku. W 1355 roku szlachcic Tomasz Grodziski ufundował kościół p.w. św. Tomasza w istniejącej wówczas wsi.

W 1522 roku Zygmunt I na prośbę Hieronima Okonia i jego brata Wojciecha, będących kanonikami płockimi i właścicielami wsi Grodzisko, obdarzył ją prawem niemieckim i nadał prawa miejskie, ustanawiając tygodniowy targ i dwa jarmarki. W 1540 roku pożar zniszczył miasto.

W 1623 roku Grodzisk stał się własnością rodziny Mokronoskich. Mokronoscy przywędrowali bliżej warszawskiego dworu królewskiego ze wsi Mokronosy w Wielkopolsce. Pieczętowali się herbem Bogoria, przedstawiającym „w polu czerwonym dwie rogaciny srebrne grotami od siebie w słup”, przynależnym dzisiaj Grodziskowi Mazowieckiemu. W 1623 roku Mokronoscy nabyli Grodzisk. Pierwszym właścicielem dóbr był Aleksander Mokronoski, sekretarz króla jegomości.

Od II połowy XVI wieku Grodzisk administracyjnie leżał w województwie rawskim, w ziemi sochaczewskiej, w powiecie mszczonowskim, blisko granicy z powiatem błońskim. Parafia Grodzisk znajdowała się natomiast w archidiecezji gnieźnieńskiej, diecezji poznańskiej, archidiaconacie warszawskim, dekanacie błońskim.

W czasie najazdu szwedzkiego w 1655 roku miasto zostało zniszczone i wyludnione. W 1708 roku miasto uległo ponownemu zniszczeniu i zostało nawiedzone przez epidemię cholery. Nawroty epidemii miały miejsce jeszcze w 1709 i 1711 roku. Jako wotum wdzięczności za ustanie epidemii w 1713 roku wystawiono kaplicę p.w. Świętego Krzyża. Później Grodzisk nękany był przez klęskę głodu.

Trzeci rozbiór Polski w 1795 roku spowodował, iż Grodzisk dostał się pod zabór pruski. Od 1798 roku Grodzisk wszedł w skład diecezji warszawskiej, a od 1818 roku archidiecezji warszawskiej. Do 1806 roku był częścią tzw. Prus Południowych. Na mocy dekretu z grudnia 1807 roku Księstwo Warszawskie podzielono na 6 departamentów. Departament warszawski składał się z 12 powiatów, w tym błońskiego z Grodziskiem. Po upadku Powstania Listopadowego i zlikwidowaniu odrębności Królestwa Polskiego w 1837 roku województwa zamieniono na gubernie.

14 czerwca 1845 roku otwarto w Grodzisku pierwszy odcinek Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Połączenie kolejowe Grodziska z Warszawą przyczyniło się do dynamicznego rozwoju miasta. Stało się ono celem wycieczek i miejscem rekreacji mieszkańców stolicy.

W okresie po upadku Powstania Styczniowego kompetencje i podejmowanie decyzji w sprawie ziem znajdujących się pod zaborem rosyjskim trafiły w zakres działania władz centralnych w Sankt Petersburgu. **Wszystkie wyższe urzędy obsadzone były Rosjanami, a językiem urzędowym był rosyjski.** W 1867 roku Grodzisk stał się **siedzibą władz powiatowych.**

W 1869 roku (lub według niektórych źródeł w 1865 roku) miasto przeszło w ręce hrabiego Henryka Skarbka. Hrabia Henryk Skarbek był **synem wybitnego publicysty i historyka, zajmującego się m.in. dziejami Księstwa Warszawskiego, a także znanym filantropem.** Przyczynił się do rozwoju miasta i był m.in. prezesem nadzoru kościelnego przy kościele św. Anny.

W 1870 roku Grodzisk utracił prawa miejskie, stając się **osadą wiejską.** Siedzibą powiatu stały się Błonie.

W 1881 roku hrabia Henryk Skarbek dokonał parcelacji majątku, a **parcele sprzedawał z przeznaczeniem na tzw. letniaki, czyli domki wypoczynkowe dla zamożnych mieszkańców Warszawy.** W tym samym roku (1881) uruchomiono w Grodzisku **pierwszą fabrykę.** Od tego momentu miasto zaczęło się **stawać także ośrodkiem przemysłowym.**

W 1883 roku dr Michał Bojasiński otworzył w Jordanowicach Zakład Wodolecznictwa. Grodzisk był wówczas postrzegany jako **miejsce o dobrych warunkach klimatycznych, czystym powietrzu i dogodnym położeniu.** Wachlarz usług oferowanych przez sanatorium był bardzo szeroki. Wokół uzdrowiska powstała wówczas **elegancka zabudowa willowa – letnie siedziby zamożnych przemysłowców warszawskich.**

W 1889 roku do pobliskiej wsi Kukłówka sprowadził się **znany polski malarz Józef Chełmoński.** Na przełomie XIX i XX w. miasto było **znanym ośrodkiem lotniskowym.** Pozostałością **po tym są piękne wille i budynek zakładu wodoleczniczego.**

8 września 1915 roku władze niemieckie przywróciły Grodziskowi **prawa miejskie.** Miasto zostało utworzone z osady Grodzisk oraz wsi: **Jordanowice, Wólka Grodziska i Nowy Grodzisk.**

W 1927 roku Grodzisk zyskał **dotąd brakujące połączenie z Warszawą drugą linią kolejową (Elektryczna Kolej Dojazdowa – obecnie WKD).** Do **największych grodzkich przedsiębiorstw należały wówczas Zakłady „Słoń”, produkujące materiały ściernie oraz Zakłady Chemiczne „Grodzisk” – obecna Polfa.**

W 1928 roku miasto Grodzisk otrzymało **obecną nazwę Grodzisk Mazowiecki.** W **trakcie II wojny światowej Grodzisk znalazł się pod okupacją niemiecką.** Na mocy reformy administracyjnej z 1 stycznia 1999 roku Grodzisk stał się **miastem powiatowym.**

Gmina Grodzisk Mazowiecki zajmuje **powierzchnię 107 km².** W jej skład wchodzi: **miasto Grodzisk Mazowiecki (1.319 ha) oraz 33 wsie¹** Ogólna liczba ludności gminy wynosiła w 2006 roku 37.437 mieszkańców, z czego **72 % to mieszkańcy miasta.** Gmina Grodzisk Mazowiecki **pod względem krajobrazowym może być podzielona na dwie części.** Część północna użytkowana jest **głównie rolniczo i przemysłowo, w południowej części przeważa budownictwo mieszkaniowe.**

¹ Według danych z 2006 roku ze strony www.grodzisk.pl

3. Zestawienie zabytków nieruchomych w obrębie Gminy Grodzisk Mazowiecki, wpisanych do rejestru zabytków

lp	nazwa zabytku	adres / lokalizacja	rejestr zabytków
1	Kościół par. p.w. św. Anny	Grodzisk Mazowiecki, pl. Zygmunta Starego 2A	1028/451/62 z 23.03.1962
2	Kaplica p.w. Świętego Krzyża (przedpogrzebowa)	Grodzisk Mazowiecki, pl. Zygmunta Starego	1029/451/62 z 23.03.1962
3	Cmentarz żydowski	Grodzisk Mazowiecki, ul. Żydowska	1607 z 27.02.1996
4	Brama przy cmentarzu żydowskim	Grodzisk Mazowiecki, ul. Żydowska	1607 z 27.02.1996
5	Dawny dworzec kolejowy	Grodzisk Mazowiecki, ul. Bartniaka 28	1031/1088 z 7.01.1975, 1155 z 22.05.1975
6	Budowla podziemna przy dworcu kolei warszawsko-wiedeńskiej	Grodzisk Mazowiecki, ul. Bartniaka 28	1031/1088 z 7.01.1975
7	Dom z ogrodem	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 12	1612 z 9.09.1996
8	Willa "Kaprys"	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okólna 1/3	1199 z 25.10.1982
9	Budynek gospodarczy w zespole willowym	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okólna 1/3	1199 z 25.10.1982
10	Stajnia w zespole willowym	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okólna 1/3	1199 z 25.10.1982
11	Park w zespole willowym	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okólna 1/3	1199 z 25.10.1982
12	Pałacyk	Grodzisk Mazowiecki, ul. Sienkiewicza 31	1030/454/62 z 23.03.1962
13	Dwór „Dom Skarbka”	Grodzisk Mazowiecki, ul. Parkowa 1	51/5/55 z 21.09.1955
14	Dwór w zespole dworskim	Adamowizna 90D	A-42 z 10.02.2003
15	Park w zespole dworskim	Adamowizna 90D	A-42 z 10.02.2003
16	Willa z ogrodem	Adamowizna 90	A-43 z 10.02.2003
17	Dwór w zespole dworskim	Chlebnia 54	993 A z 23.09.1980
18	Park w zespole dworskim	Chlebnia 54	993 A z 23.09.1980
19	Kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP	Izdebno Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 12	1034/456/62 z 23.03.1962
20	Dzwonnica przy kościele p.w. Zwiastowania NMP	Izdebno Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 12	1034/456/62 z 23.03.1962
21	Cmentarz par. rzym.-kat. p.w. św. Michała Archanioła	Izdebno Kościelne	1400 z 15.01.1990
22	Dwór w zespole dworskim	Izdebno Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 20	1035/457/62 z 23.03.1962
23	Park w zespole dworskim	Izdebno Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 20	1035/457/62 z 23.03.1962
24	Park	Kłudzienko	1126/68 z 19.04.1957
25	Park	Kraśnicza Wola	1051/458 z 23.03.1962
26	Park	Książnice	A-986 z 3.08.1979
27	Dwór w zespole dworskim	Opypy, ul. Mazowiecka 163	A-927 z 22.10.1981
28	Park w zespole dworskim	Opypy, ul. Mazowiecka 163	A-927 z 22.10.1981
29	Dwór w zespole dworskim	Radonie, ul. Widokowa 40	990 A z 17.12.1979, 1158 z 22.05.1975
30	Park w zespole dworskim	Radonie, ul. Widokowa 40	990 A z 17.12.1979, 1158 z 22.05.1975
31	Stajnia w zespole dworskim	Radonie, ul. Widokowa 40	990 A z 17.12.1979, 1159 z 22.05.1975
32	Park w zespole dworskim	Stare Kłudno	1046/723/62 z 5.05.1962
33	Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego	Żuków 39	1125/462 z 23.03.1962
34	Dzwonnica przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego	Żuków 39	1125/462 z 23.03.1962
35	Cmentarz rzymsko-katolicki	Żuków	1399 z 19.01.1990
36	Dwór w zespole dworskim	Żuków 1A	A-985 z 3.08.1979
37	Park w zespole dworskim	Żuków 1 A	A-985 z 3.08.1979

4. Charakterystyka zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

4.1. Kościół parafialny p.w. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Pierwsze wzmianki o drewnianym kościele p.w. św. Tomasza w Grodzisku Mazowieckim pochodzą z 1355 roku. Od tego momentu datuje się również powstanie parafii. Kościół p.w. św. Anny, również drewniany, został zbudowany w roku 1448. Niestety, podczas pożaru w mieście, w 1460 roku, drewniany kościół spłonął wraz z parafialnymi zabudowaniami. W tym samym roku z fundacji Tomasza Grodziskiego, właściciela okolicznych dóbr został zbudowany drugi kościół, także drewniany, który po wielu latach użytkowania uległ zniszczeniu. Kolejne drewniane kościoły były budowane w 1521 i 1590 roku. W 1521 roku z inicjatywy Krzysztofa Okunia został wystawiony nowy budynek drewniany p.w. św. Tomasza i św. Teresy, który spłonął po 19 latach użytkowania w 1540 r.

Pierwszy budynek murowany wznosił nowy właściciel Grodziska Mazowieckiego Wojciech Mokronoski, kasztelan rawski w 1688 roku. Prezbiterium tego kościoła wybudowano na miejscu kaplicy grobowej Mokronoskich i zachowało się ono do obecnych czasów. Był to mały budynek z zakrystią od północy i kaplicą od południa. Kościół ten w latach 1699-1714 został rozbudowany na planie krzyża z inicjatywy miejscowego proboszcza Franciszka Rogowskiego.

Dotychczasowy budynek stał się prezbiterium, do którego od zachodu dobudowano nawę autorstwa Jana Poznańskiego z Warszawy. Kościół posiadał w tym czasie tylko jedną kaplicę południową. W XVIII wieku dobudowano do nawy głównej kaplicę północną, staraniem Aleksandra Miklaszewskiego i jego córki Izabeli Izdebieńskiej. Kaplica była wyrazem wdzięczności za uratowanie rodziny Miklaszewskiego od zarazy, która dotknęła okolicę, w tym poddanych rodziny w majątku Chlewnia. Do 1714 roku powstały dwie kaplice (dziś kaplica Serca Pana Jezusa i Matki Bożej) oraz nawa główna, w ten sposób kościół uzyskał kształt krzyża.

W końcu XVIII wieku wojewoda mazowiecki Andrzej Mokronoski przeprowadził gruntowną renowację całego budynku.

25 września 1808 roku kościół został uroczystie konsekrowany przez biskupa płockiego Onufrego Szembeka. W latach 1884-89 dobudowane zostały nawy boczne kościoła, staraniem księdza Bronisława Żochowskiego. Budowę zakończył nowy proboszcz Antoni Maciążkiewicz, który wkrótce wznosił także nową wieżę dzwonnicy oraz zakrystię od północy, zniszczoną podczas bombardowania rosyjskiego w 1915 roku. Została ona odbudowana przez nowego proboszcza księdza Mikołaja Bojanka.

W 1912 roku kościół został gruntownie odnowiony. Gruntownego remontu po zniszczeniach wojennych dokonał ksiądz Marian Tokarzewski w 1927 roku. Podczas którego odkryto za bocznym ołtarzem epitafium fundatorów kościoła Mokronoskich. W 1939 roku zbudowano organy firmy Wacława Biernackiego. Ogrodzenie wokół kościoła pochodzi z ok. 1861 roku. W latach 90-tych XX wieku generalnego remontu kościoła dokonał ks. prałat Lucjan Rutkowski. W ostatnich latach ks. prałat Eugeniusz Dziedzic odnowił elewację i uporządkował otoczenie kościoła.

Dzwony, które zabrzmiały z wieży po raz pierwszy w 1888 roku, zostały zarekwirowane przez Niemców w ramach akcji „Glockenaktion”. W 1945 roku ks. Aleksander Grabowski zakupił u Braci Felczyńskich w Przemyśle cztery dzwony wiszące do dzisiaj na kościelnej wieży.

Kościół jest obramowany murem, otynkowanym, który jeszcze w 1861 roku posiadał przykrycie z gontów. Pierwszy cmentarz grzebalny mieścił się w obrębie tego muru. Drugi cmentarz został założony w 1819 roku.

Budynek kościoła jest murowany z cegły i tynkowany. Pokrycie dachowe kościoła i wieży zostało wykonane z blachy miedzianej. Posadzki i podłogi wewnątrz kościoła jest wykonane z płytek ceramicznych, koloru białego i czarnego, układanych w szachownicach. Prezbiterium wykonane jest z płyt marmurowych.

Kościół został zbudowany w formie bazyliki. Nawa kościoła została wzniesiona na rzucie prostokąta, po bokach dobudowano nawy boczne. Prezbiterium o szerokości nawy jest zamknięte półkoliście. Po bokach znajdują się pomieszczenia pełniące funkcje zakrystii o obrysie prostokątów w kruchtami wejściowymi. W narożniku północo-zachodnim nawy bocznej znajduje się wieża zbudowana na rzucie kwadratu.

W wystroju wewnętrznym kościoła p.w. św. Anny znajduje się wyposażenie renesansowe i barokowe z XVII i XVIII w., w skład którego wchodzi obrazy autorstwa Filipa Castaldiego. W prezbiterium w ołtarzu głównym znajduje się obraz Chrystusa Ukrzyżowanego, a w zwieńczeniu obraz Boga Ojca z przełomu XVII i XVIII wieku.

W prawym ołtarzu bocznym znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem ofiarowany Mokronoskim przez Stanisława Augusta Poniatowskiego. W zwieńczeniu ołtarza bocznego prawego znajduje się obraz św. Franciszka Salezego namalowany przez Filipa Castaldiego, a w ołtarzu bocznym lewym – obraz św. Anny nauczającej Marię, malowany przez tegoż samego autora. Ponadto w kościele znajdowały się liczne epitafia rodziny Mokronoskich oraz tablica fundacyjna z 1687 roku, marmurowa z rytymi herbami Bogoria i Junosza.

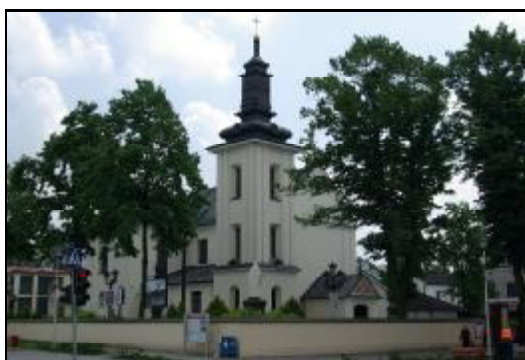
b) informacja o obiekcie

Adres	Plac Zygmunta Starego 2A, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1028/451/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	4 obr. 42
właściciel	parafia rzymsko-katolicka p.w. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim
Obecna funkcja obiektu	sakralne
rodzaj użytkowania	kultowe
materiał ścian	ceglane
stan zachowania	dobry
datowanie	1687/1688

c) fotografie

Fot. 1-2 Kościół parafialny p.w. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim

Fot. 3-4 Kościół parafialny p.w. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim

4.2. Kaplica p.w. Świętego Krzyża (przedpogrzebowa) w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Kaplica p.w. Świętego Krzyża została zbudowana w 1713 roku przez miejscowego proboszcza Franciszka Rogowskiego. Została wystawiona jako **wotum za ustanie epidemii cholery**, która pustoszyła okolice **na początku XVIII wieku**. Szczególnie dotkliwa była w 1708 roku, ale nawroty epidemii miały miejsce w 1709 i 1711 roku. **Później Grodzisk Mazowiecki nękany był przez klęskę głodu**. Nie wiadomo dokładnie, kiedy kaplicę **zamieniono na kaplicę przedpogrzebową**.

Kaplica była przebudowana w 1776 roku i restaurowana w **1839 roku**.

Kaplica została zbudowana w stylu barokowym. Jest murowana z cegły, tynkowana. Została zbudowana na planie prostokąta z **dwufilarowym podcieniem od frontu**. **Naroża**

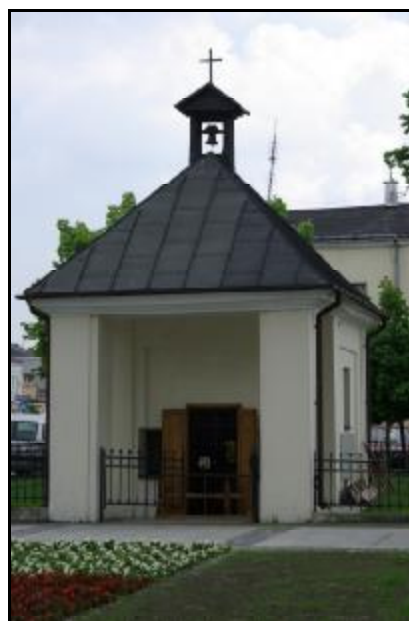
kaplicy ujęte są uproszczonymi pilastrami. Dach kaplicy jest czterospadowy i pokryty dachówką z arkadką na sygnaturkę w zwieńczeniu.

Pierwotnie kaplica znajdowała się u zbiegu ulic Kościuszki i Sienkiewicza. W listopadzie 1995 roku została przeniesiona w pobliże kościoła parafialnego p.w. św. Anny.

b) informacja o obiekcie

Adres	Plac Zygmunta Starego, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1029/451/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	2/2 obr. 42
Właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim
obecna funkcja obiektu	Sakralna
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
Datowanie	1713 rok

c) fotografie

Fot. 5-6 Kaplica p.w. Świętego Krzyża (przedpogrzebowa) w Grodzisku Mazowieckim

4.3. Cmentarz żydowski w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Cmentarz żydowski w Grodzisku Mazowieckim założono na gruntach pomiędzy drogami wiodącymi do Błonia i Rokitna, nazwanej potem ulicą Żydowską. Nekropolia powstała w drugiej połowie XVIII wieku na podstawie zgody udzielonej grodzkiemu kahałowi przez proboszcza ks. Jana Klemensa Mokronoskiego. Pod koniec XIX wieku teren cmentarny poszerzono i zbudowano mурowane ogrodzenie, przesuując jednocześnie

bramę w kierunku północnym. Podczas I wojny światowej cmentarz uległ częściowej dewastacji. W 1922 roku przeprowadzono prace restauracyjne, między innymi naprawiając ogrodzenie. W latach II wojny światowej naziści zniszczyli cmentarz. Nagrobki na rozkaz Niemców zostały wykorzystane do prac budowlanych. Rozebrano także ceglane ogrodzenie. Do czasu likwidacji grodziskiego getta na cmentarzu odbywały się pochówki.

Proces dewastacji trwał także po zakończeniu II wojny światowej. W latach 40-tych XX wieku cmentarz przekazano Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, która przetrzymywała tu maszyny i materiały budowlane. W 1953 roku Urząd do Spraw Wyznań wyraził zgodę na rozbiórkę walącego się ogrodzenia cmentarza żydowskiego i użycie uzyskanego z rozbiórki materiału na cele budowlane pod warunkiem przeniesienia pozostałych nagrobków w jedno miejsce i oparknięcia tej części cmentarza siatką. Z czasem większość dawnego terenu nekropolii zajęły różne firmy, między innymi składnica złomu. W 1988 roku naprawiono ogrodzenie. Bramę wejściową ustawiono od strony ulicy Żydowskiej. W jej zwieńczeniu zamontowano ocalałą tablicę, upamiętniającą udział amerykańskich Żydów wywodzących się z Grodziska Mazowieckiego w restauracji cmentarza w 1922 r.

Do dziś przetrwały macewy (najbardziej popularny rodzaj nagrobka na cmentarzach żydowskich, w formie pionowej płyty, zakończonej linią prostą, trójkątem lub półkolem) lub ich fragmenty. W dużej części są one potłuczone, poprzewracane i przemieszczone względem właściwego miejsca pochówku.

b) informacja o obiekcie

adres	ul. Żydowska, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1607 z 27.02.1996 r.
działka ewidencyjna	41 obr. 12
właściciel	Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego
obecna funkcja obiektu	Cmentarz
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	przed 1780 rokiem

c) fotografie

Fot.7-8 Cmentarz żydowski w Grodzisku Mazowieckim

4.4. Brama przy cmentarzu żydowskim w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Pierwotnie wejście na cmentarz żydowski znajdowało się od strony zachodniej. Prawdopodobnie przy bramie zbudowano nieduży dom przedpogrzebowy. W 1845 roku cmentarz otoczono drewnianym płotem. Pod koniec XIX wieku teren cmentarny poszerzono i zbudowano murowane ogrodzenie, przesuając jednocześnie bramę w kierunku północnym. W 1922 roku przeprowadzono prace restauracyjne, między innymi naprawiając ogrodzenie. W latach II wojny światowej naziści zniszczyli cmentarz. Rozebrano także ceglane ogrodzenie.

W 1953 roku Urząd do Spraw Wyznań wyraził zgodę na rozbiórkę walącego się ogrodzenia cmentarza żydowskiego i użycie uzyskanego z rozbiórki materiału na cele budowlane pod warunkiem przeniesienia pozostałych nagrobków w jedno miejsce i oparknięcia tej części cmentarza siatką. W 1988 roku naprawiono ogrodzenie. Bramę wejściową ustawiono od strony ulicy Żydowskiej. Obecna, zrekonstruowana brama stoi od strony wschodniej, przez co macewy są tyłem do wejścia. W jej zwieńczeniu zamontowano ocalałą tablicę, upamiętniającą udział amerykańskich Żydów wywodzących się z Grodziska Mazowieckiego w restauracji cmentarza w 1922 r.

b) informacja o obiekcie

adres	ul. Żydowska, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1607 z 27.02.1996 r.
działka ewidencyjna	41 obr. 12
właściciel	Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego
obecna funkcja obiektu	brama wejściowa
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	przed 1780 rokiem

c) fotografie

Fot.9-10. Brama przy cmentarzu żydowskim w Grodzisku Mazowieckim

4.5. Dawny dworzec kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Obiekt wzniesiony w 1846 roku w stylu romantycznym jako dworzec, zwany wówczas foxalem drogi żelaznej warszawsko-wiedeńskiej. Autorem projektu był budowniczy Teofil Schuller, uczeń Henryka Marconiego. Wzniesiony budynek pełnił rolę reprezentacyjną i rekreacyjną. Odprawy pasażerów odbywały się w nieistniejącym już drewnianym pawilonie, stojącym obok. Dworzec pełnił również funkcję hotelu. W latach 50-tych XIX wieku nazwano go domem gościnnym. W końcu XIX wieku wzmiankowany jest jako willa Foksal w Grodzisku.

Po zbudowaniu nowego dworca w latach 1921-22 utracił swą pierwotną funkcję. W latach międzywojennych przeznaczony był na cele mieszkalne. Po 1945 roku aż do 1970 roku w budynku znajdowała się przychodnia lekarska. Wówczas powstała większość ścianek działowych. W 1970 roku obiekt zamknięto ze względu na katastrofalny stan techniczny. W 1977 roku obiekt przejęty został przez Warszawskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne, które przeznaczyło go na składnice map i pracownię geodezyjną. W 1979 roku po zrezygnowaniu przez WPG z użytkowania budynku, władze miasta i gminy przekazały budynek Ośrodkowi Dokumentacji Zabytków. Remont i adaptacja budynku przeprowadzone zostały w latach 1986-92.

Obiekt usytuowany jest po południowej stronie torów kolejowych, z dwiema elewacjami frontowymi, skierowanymi na północny-zachód i południowy-wschód. Wjazd znajduje się od strony południowo zachodniej. Od południa i od wschodu teren posesji graniczy z parkiem miejskim. Po stronie północno-wschodniej dworca znajduje się murowana budowla podziemna, zwana lodownią.

Budynek ma betonowe fundamenty i zbudowany został z cegły na rzucie prostokąta z dwoma prostokątnymi ryzalitami w elewacji południowo-zachodniej i dwoma nierównej wielkości ryzalitami w elewacji północno-zachodniej, z których krótszy zaakcentowany na narożu okrągłą wieżą. Budynek jest dwukondygnacyjny, w niewielkiej części podpiwniczony, z 3-kondygnacyjną wieżą. Dachy budowli są dwuspadowe, nad ryzalitem północno-zachodnim dach kopertowy, a na wieży dach stożkowy.

b) informacja o obiekcie

adres	ul. Bartniaka 28, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1031/1088 z 7.01.1975 r. oraz 1155 z 22.05.1975 r.
działka ewidencyjna	35/1 obr. 25
właściciel	Ośrodek Dokumentacji Zabytków
obecna funkcja obiektu	Ośrodek Dokumentacji Zabytków
rodzaj użytkowania	Administracja
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Bardzo dobry
datowanie	1846 rok

c) fotografie

Fot.11-12 Dawny dworzec kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim

Fot.13-14. Dawny dworzec kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim

4.6. Budowla podziemna przy dworcu kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Budowla podziemna, zwana lodownią, postawiona została w 1846 roku, jednocześnie z budynkiem kolei warszawsko-wiedeńskiej. Dawny dworzec kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim został wzniesiony w 1846 roku. Autorem projektu był budowniczy Teofil Schuller, uczeń Henryka Marconiego. Wzniesiony budynek pełnił rolę reprezentacyjną i rekreacyjną. Odprawy pasażerów odbywały się w nieistniejącym już drewnianym pawilonie, stojącym obok. Dworzec pełnił również funkcję hotelu. W latach 50-tych XIX wieku nazwano go domem gościnnym. W końcu XIX wieku wzmiankowany jest jako willa w Grodzisku.

Nie jest pewne, czy budowla podziemna pełniła funkcję lodowni, nie wiadomo też jakim celem obiekt służył w czasach, kiedy obiekt przestał pełnić swą pierwotną funkcję. W dostępnej literaturze nie udało się również ustalić w jakim czasie wzmocniono sklepienie pierwszej komory budowli. Do dziś obiekt nie ma określonego przeznaczenia.

Budowla usytuowana jest po północno-wschodniej stronie budynku dawnego dworca kolejowego, z wejściem od strony południowo-zachodniej. Jest murowana z cegły ceramicznej na fundamencie z kamieni polnych. Ściany budowli są nietynkowane, a sklepienia w komorze pierwszej wsparte na 4 gurtach, z których pierwszy podparty jest dodatkowo 2 filarami, na których spoczywa nadproże. Plan budowli został założony na rzucie

wydłużonego prostokąta, złożonego z 2 szeregowo usytuowanych komór, z których pierwsza zbudowana jest na rzucie prostokąta, a druga na rzucie zbliżonym do kwadratu. Obie komory są połączone. Budowla przekryta jest na całej długości warstwą ziemi – ok./ 70 cm. Nasyp porastają krzewy, trawa oraz kilka drzew.

b) informacja o obiekcie

Adres	ul. Bartniaka 28, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1031/1088 z 7.01.1975 r.
działka ewidencyjna	35/1 obr. 25
Właściciel	Ośrodek Dokumentacji Zabytków
obecna funkcja obiektu	Nie użytkowany
rodzaj użytkowania	Nie użytkowany
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
Datowanie	1846 rok

c) fotografie

Fot.15-16 Budowla podziemna przy dworcu kolei warszawsko-wiedeńskiej w Grodzisku Mazowieckim

4.7. Dom z ogrodem przy ul. Kilińskiego 12 w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Historia obiektu nie jest udokumentowana w dostępnej literaturze. Dom przy ul. Kilińskiego 12 jest murowany z cegły i tynkowany. Został zbudowany na fundamencie ceglany i założony na planie wydłużonego prostokąta o dwóch traktach wzdłużnych z poprzeczną osiową i półtraktową sienią. Budynek jest dwukondygnacyjny, niepodpiwniczony, przykryty płaskim dachem dwuspadowym. Od strony zachodniej znajdują się dwa małe symetryczne balkoniki.

b) informacja o obiekcie

adres	ul. Kilińskiego 12, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1612 z 9.09.1996 r.
działka ewidencyjna	33/5 obr. 28
właściciel	Wiktor Reyz Rubini
obecna funkcja obiektu	Mieszkalna
rodzaj użytkowania	Mieszkalne
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
datowanie	ok. 1890 roku

c) fotografie

Fot.17-18. Dom z ogrodem przy ul. Kilińskiego 12 w Grodzisku Mazowieckim

4.8. Willa „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Willa „Kaprys” została wybudowana w 1886 roku. Grodziska legenda głosi, że postawił ją rosyjski generał dla swej kochanki, spełniając w ten sposób jej kaprys.

Obszar, na którym znajduje się willa wchodził w skład majątku Henryka Skarbka. W lipcu 1898 roku hrabia Skarbek sprzedał fragmentu swojego majątku Bronisławowi Turkowskiemu, a w grudniu 1901 roku willę kupił Michał Orlikowski. Późniejsze dane o właścicielach willi pochodzą z przekazów ustnych. W okresie międzywojennym willa należała do Einhardtta, następnie przeszła na własność Józefa Leśniowskiego, od którego odkupiło ją małżeństwo Maria i Ryszard Rozumscy, władające nią do dnia dzisiejszego.

Willa „Kaprys” to parterowy budynek, z mieszkalnym poddaszem, z wielospadowym dachem. Od północnej strony budynku umieszczono trójkondygnacyjną wieżę, z wejściem do budynku u jej podstawy. Od frontu willa posiada taras dwupoziomowy, wsparty na prostokątnych kolumnach. Willę otacza wspaniały park z ogromnym platanem i grabem. Obok willi znajduje się stara wozownia lub stajnia, sprawiająca wrażenie starszej od willi.

W parku stoją dwie figury z piaskowca na wysokich postumentach. Jedna przedstawia mężczyznę w todze i wieńcu laurowym na głowie, trzymającego lirę. Druga, bardziej zniszczona, przedstawia kobietę. Podobno rzeźby wyszły spod dłuta jakiegoś nieznanego Włocha.

b) informacja o obiekcie

Adres	ul. Okólna 1/3, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1199 z 25.10.1982 r.
działka ewidencyjna	17 obr. 71
Właściciel	Maria i Ryszard Rozumscy
obecna funkcja obiektu	Mieszkalna
rodzaj użytkowania	Mieszkalne
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
Datowanie	1886 rok

c) fotografie

Fot.19-20. Willa „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

Fot.21-22. Willa „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

4.9. Budynek gospodarczy w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Obszar, na którym znajduje się willa „Kaprys” i wchodzące w jej skład zabudowania gospodarcze, były częścią majątku Henryka Skarbka. W lipcu 1898 roku hrabia Skarbek sprzedał fragmentu swojego majątku Bronisławowi Turkowskiemu, a w grudniu 1901 roku willę kupił Michał Orlikowski. Późniejsze dane o właścicielach willi pochodzą z przekazów ustnych. W okresie międzywojennym willa należała do Einhardta, następnie przeszła na

własność **Józefa Leśniowskiego**, od którego odkupiło ją małżeństwo **Maria i Ryszard Rozumscy**, władające nią do dnia dzisiejszego.

Budynek gospodarczy położony był za budynkiem stajni. Był murowany z cegły, tynkowany, założony na planie prostokąta, jednotraktowy o zwartej jednokondygnacyjnej bryle, nakrytej wysokim dachem dwuspadowym.

Budynek gospodarczy w zespole willowym „Kaprys” nie zachował się.

b) Informacja o obiekcie

Adres	ul. Okólna 1/3, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1199 z 25.10.1982 r.
Działka ewidencyjna	17 obr. 71
Właściciel	Maria i Ryszard Rozumscy
Obecna funkcja obiektu	nie istnieje
rodzaj użytkowania	nieużytkowany
materiał ścian	ceglane
stan zachowania	nie istnieje
Datowanie	3 ćw. XIX wieku

4.10. Stajnia w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Obszar, na którym znajduje się willa „Kaprys” i wchodzące w jej skład zabudowania gospodarcze, były częścią majątku **Henryka Skarbka**. W lipcu 1898 roku hrabia Skarbek sprzedał fragmentu swojego majątku **Bronisławowi Turkowskiemu**, a w grudniu 1901 roku willę kupił **Michał Orlikowski**. Późniejsze dane o właścicielach willi pochodzą z przekazów ustnych. W okresie międzywojennym willa należała do **Einhardta**, następnie przeszła na własność **Józefa Leśniowskiego**, od którego odkupiło ją małżeństwo **Maria i Ryszard Rozumscy**, władające nią do dnia dzisiejszego.

Budynek stajni położony jest na wschód od willi, ustawiony frontem do dziedzińca, za budynkiem znajdował się ogród. Budynek stajni jest murowany z cegły, tynkowany, a w części mieszkalnej kryty był stropem drewnianym. Budynek stajni założony został na planie prostokąta. W narożnikach przy elewacji tylnej znajdowały się niewielkie dobudówki gospodarcze. Bryła budynku była zwarta, jednokondygnacyjna, niepodpiwniczona. Obiekt był przykryty niskim, dwuspadowym dachem. Budynek stajni został znacznie przebudowany.

b) informacja o obiekcie

Adres	ul. Okólna 1/3, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1199 z 25.10.1982 r.
Działka ewidencyjna	17 obr. 71
właściciel	Maria i Ryszard Rozumscy
Obecna funkcja obiektu	pomieszczenie gospodarcze
rodzaj użytkowania	Pomocnicze
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	przebudowywany / zaniedbany
datowanie	3 ćw. XIX wieku

c) fotografie

Fot.23-24. Stajnia w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

4.11. Park w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Obszar, na którym znajduje się willa „Kaprys” i wchodzące w jej skład zabudowania gospodarcze, były częścią majątku Henryka Skarbka. W lipcu 1898 roku hrabia Skarbkę sprzedał fragmentu swojego majątku Bronisławowi Turkowskiemu, a w grudniu 1901 roku willę kupił Michał Orlikowski. Późniejsze dane o właścicielach willi pochodzą z przekazów ustnych. W okresie międzywojennym willa należała do Einhardta, następnie przeszła na własność Józefa Leśniowskiego, od którego odkupiło ją małżeństwo Maria i Ryszard Rozumscy, władające nią do dnia dzisiejszego.

Willa „Kaprys” otoczona jest przez park krajobrazowy z wspaniałym platanem przed willą i ogromnym grabem. W alejach parkowych znajdowały się rzeźby. Do dziś zachowały się jedynie dwie figury z piaskowca. Jedna przedstawia mężczyznę w toczce i wieńcu laurowym na głowie, trzymającego lirę. Druga rzeźba przedstawia kobietę. Jest bardziej zniszczona. Zachował się jeszcze jeden postument, ale niestety bez figury. Z drzewostanu parku zachowały się ponadto klony, lipy, dęby i aleja lipowa. Za bramą wjazdową do willi, po lewej stronie znajduje się oczko wodne.

b) informacja o obiekcie

Adres	ul. Okólna 1/3, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1199 z 25.10.1982 r.
Działka ewidencyjna	17 obr. 71
właściciel	Maria i Ryszard Rozumscy
Obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	rekreacja i turystyka
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	3 ćw. XIX wieku

c) fotografie

Fot.25-26. Park w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

Fot.27-28. Park w zespole willowym „Kaprys” w Grodzisku Mazowieckim

4.12. Pałacyk przy ul. Sienkiewicza 31 w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Pałacyk przy ul. Sienkiewicza 31 w Grodzisku Mazowieckim nazywany jest willą „Radogoszcz”. Dostępne publikacje podają, iż Radogoszcz została wybudowana pod koniec XIX wieku jako letnia rezydencja gubernatora warszawskiego. Radogoszcz stoi na dawnych gruntach jordanowickich. Na starych planach działki, na której znajduje się willa Radogoszcz widniały nazwiska Eugeniusza Węgrzeckiego, Zelmana Dniestrowskiego i Retniów. Nie wiadomo jednak, czy były to nazwiska właścicieli czy budowniczych willi.

Właścicielami willi byli państwo Helmanowie: Rozalia Wilhelmina Helman i Paweł Helman, aptekarz posiadający własną aptekę w Warszawie przy ul. Elektorальной. Rozalia Helman w późnych latach 20-tych XX wieku sprzedała Radogoszcz. Nie jest jednak wiadomo,

w jaki sposób willa Radogoszcz znalazła się w posiadaniu Skarbu Państwa.

Z dostępnej literatury wynika, iż w 1949 roku willę zakupiła Jadwiga Nowacka z domu Betlejewska. Nowaccy prowadzili z Grodzisku sklep z zaopatrzeniem szewskim. Sprzedawcą willi był Abram Zylberberg. W 1972 roku willę kupiło przedsiębiorstwo państwowe „Infomera” Centrala Maszyn Biurowych w Warszawie, a następnie przekazano ją przedsiębiorstwu „Predom”.

W latach 90-tych XX wieku budynek przeszedł na własność gminy i mieści się w nim Miejski Ośrodek Kultury.

b) informacja o obiekcie

adres	ul. Sienkiewicza 31, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1030/454/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	16 obr. 43
właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki
obecna funkcja obiektu	Miejski Ośrodek Kultury
rodzaj użytkowania	Kultura
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
datowanie	koniec XIX wieku

c) fotografie

Fot.29-30. Pałacyk przy ul. Sienkiewicza 31 w Grodzisku Mazowieckim

4.13. Dwór „Dom Skarbka” w Grodzisku Mazowieckim

a) historia

Rodzina Mokronoskich, wywodząca się z Wielkopolski przejęła dobra jordanowickie i Miasto Grodzisk na początku XVII wieku. Mokronoscy przywędrowali bliżej warszawskiego dworu królewskiego ze wsi Mokronosy w Wielkopolsce. Pieczętowali się herbem Bogoria, przynależnym dzisiaj Grodziskowi Mazowieckiemu. W 1623 roku Mokronoscy nabyli Grodzisk. Pierwszym właścicielem dóbr był Aleksander Mokronoski, sekretarz króla jegomości. Po pożarze dawnej rezydencji, być może wywołanym wojną ze Szwedami, kolejnym właścicielem dóbr został Andrzej Mokronoski, najwybitniejszy przedstawiciel swojego rodu.

Dworek w Jordanowicach został zbudowany dla Mokronoskich w 2 połowie XVIII wieku (przed 1782 rokiem). Został zaprojektowany w 1761 roku przez architekta Charles Pierre Coustou. We wnętrzach wykonana została polichromia przez Jana Bogumiła Plerscha w 1782 roku, artystę związanego z królem Stanisławem Augustem Poniatowskim przez cały okres jego panowania. Polichromia arabskowo-groteskowa przedstawiała postaci mitologiczne i alegoryczne.

Andrzej Mokronoski, poprzez małżeństwo z Izabellą z Poniatowskich Braniecką, stał się szwagrem króla Stanisława Augusta i jednocześnie czołową postacią życia towarzyskiego czasów stanisławowskich. Był także masonem. W związku z tym w Jordanowicach często bywali jego koledzy z łoży i sam król. Po śmierci Andrzeja właścicielem majątku został Antoni Mokronoski, brat Andrzeja. W 1842 roku dziedzicem Jordanowic został Ewaryst Mokronoski. Wkrótce po objęciu przez niego Jordanowic rozpoczęła się budowa kolei warszawsko-wiedeńskiej. Mokronoski sprzedawał drzewo na podkłady i budowę mostów wycinając stare lasy.

Po śmierci Ewarysta majątek przechodzi w ręce Antoniego Mokronoskiego, który w 1869 roku sprzedał majątek Wolfowi Blanszejnowi, który z kolei natychmiast odstąpił majątek hrabiemu Henrykowi Skarbkowi. W tamtych czasach Grodzisk uchodził za miejscowość uzdrowską i dopatrywano się jego korzystnych właściwości klimatycznych. Nasunęło to pomysł hrabiemu Skarbkowi, który podzielił majątek na parcele i sprzedawał je jako tzw. letniaki, czyli domki wypoczynkowe dla zamożnych mieszkańców Warszawy. Po śmierci hrabiego Henryka Skarbka dobra znacznie uszczuplone przez parcelację od jego córek odkupił w 1911 roku Józef Jamiolkowski, który w 1920 roku sprzedał dwór Piotrowi Smoleńskiemu. W 1953 roku Wojewódzka Rada Narodowa w Warszawie orzekła jego wywłaszczenie na rzecz Skarbu Państwa. Wówczas właścicielami dworku byli Bronisława Suszyńska i Maksymilian Tymieniecki, jako spadkobiercy Kazimierzy Smoleńskiej i Marii Tymienieckiej. Po wywłaszczeniu dworek przeszedł w użytkowanie Dyrekcji Okręgowej Szkolenia Zawodowego, a następnie PTTK. Obecnie w willi Radogoszcz mieści się Miejski Ośrodek Kultury.

Barokowo-klasycystyczny dworek Skarbka jest parterowy z użytkowym poddaszem, w jego piwnicach mieściła się kiedyś kuchnia. Dwór był przebudowywany w 1871 roku przez architekta Jana Sękowskiego na zlecenie Izabelli Branickiej.

Dwór Skarbka jest murowany z cegły pełnej, wzniesiony na fundamentach ceglanych i kamiennych oraz tynkowany. Budynek został zbudowany na rzucie w kształcie litery L o dwóch prostopadłych traktach z alkierzykiem. Dwutraktowy układ wewnątrz został częściowo zatarty przez późniejsze przeróbki. Budynek jest ośmioboczny, lekko wryzany. Wejście główne do budynku znajduje się na osi ściany zachodniej. Budynek jest podpiwniczony w części północnej i pod alkierzykiem, parterowy, przykryty dachem czterospadowym z niesymetrycznie rozmieszczonymi lukarnami. Wejście do dworku znajduje się w nieznacznym boniowanym ryzalicie, zwieńczonym trójkątnym szczytem w profilowanym obramieniu.

Na południowy-wschód od dworu założony był park krajobrazowy w 2 połowie XVIII wieku. W XX wieku park został zdewastowany. W miejscu parku powstało osiedle Kopernik.

b) informacja o obiekcie

Adres	ul. Parkowa 1, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	51/5/55 z 21.09.1955 r.
działka ewidencyjna	69/3 obr. 30
Właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki
obecna funkcja obiektu	Szkoła Muzyczna
rodzaj użytkowania	Oświata
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Bardzo dobry
Datowanie	Przed 1782 rokiem

c) fotografie

Fot.31-32. Dwór „Dom Skarbka” w Grodzisku Mazowieckim

Fot.33-34. Dwór „Dom Skarbka” w Grodzisku Mazowieckim

4.14. Dwór w zespole dworskim w Adamowiznie

a) historia

W 1899 roku właścicielem niewielkiego terenu w młynarskiej osadzie **Stare**, kupionego od niejakiego Szewczyka został dr Adam Chelmoński, brat słynnego malarza, Józefa Chelmońskiego. Dr Adam Chelmoński był specjalistą chorób płucnych. Doktor był przez wiele lat ordynatorem warszawskiego szpitala dziecięcego Dzieciątka Jezus, inicjatorem i współorganizatorem pierwszego sanatorium przeciwgruźliczego w Otwocku.

Teren zakupiony przez Adama Chełmońskiego był wówczas obszarem niezabudowanym, z malowniczo ukształtowaną powierzchnią, opadającą łagodnie ku dolinie rzeczki Mrownej. Wkrótce po ok. 1900 roku na najwyższym wzniesieniu tego terenu stanęła drewniana budowla – dworek przeniesiony z majątku malarza Józefa Chełmońskiego z Kuklówki. Nie zostało ustalone, czy był to budynek mieszkalny stojący w ścisłym obrębie majątku. Jak przypuszcza się w literaturze, opisanej w punkcie 7 opracowania, budowlę przeniesiono do Starego i postawiono na miejscu wcześniejszego założenia dworskiego. Reliktem wcześniejszego założenia dworskiego może być zachowana do dzisiaj ocembrowana ceglami studnia, wykopana u podnóża wzniesienia. Po postawieniu dworku urządzony został niewielki 2-hektarowy park krajobrazowy, do którego wykorzystano naturalne warunki terenu oraz istniejący starodrzew.

W 1910 roku dr Adam Chełmoński kupił od młynarza Jaśkiewicza młyn wodny oraz należące doń budynki. Po śmierci doktora w 1924 roku ta niewielka posiadłość znajdowała się w rękach rodziny aż do 1939 roku. Później przez krótki czas dworek zajmowali różni lokatorzy. Od 1945 roku obiekt powrócił do rąk rodziny Chełmońskich. Od tego czasu budynek jest obiektem o niezmienionej bryle i prawie niezmienionym układzie wnętrza. Dworek jest przykładem budownictwa tradycyjnego, charakterystycznego dla terenu Mazowsza.

Dwór jest drewniany, zbudowany na planie prostokąta z sienią w trakcie frontowym, Wejście boczne znajduje się w elewacji bocznej.

b) informacja o obiekcie

adres	Adamowizna 90D, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-42 z 10.02.2003 r.
działka ewidencyjna	107/1
właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki
obecna funkcja obiektu	Nie użytkowany
rodzaj użytkowania	Nie użytkowany
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
datowanie	ok. poł. XIX wieku

c) fotografie

Fot.35-36. Dwór w zespole dworskim w Adamowiznie

Fot.37-38. Dwór w zespole dworskim w Adamowiźnie

4.15. Park w zespole dworskim w Adamowiźnie

a) historia

W 1899 roku właścicielem niewielkiego terenu w młynarskiej osadzie **Stare**, kupionego od niejakiego Szewczyka został dr Adam Chełmoński, brat słynnego malarza, Józefa Chełmońskiego. Dr Adam Chełmoński był specjalistą chorób płucnych. Doktor był przez wiele lat ordynatorem warszawskiego szpitala dziecięcego **Dzieciątka Jezus**, inicjatorem i współorganizatorem pierwszego sanatorium **przeciwgruźliczego w Otwocku**. Teren zakupiony przez Adama Chełmońskiego był wówczas obszarem niezabudowanym, z malowniczo ukształtowaną **powierzchnią, opadającą łagodnie ku dolinie rzeczki Mrownej**. **Wkrótce po ok. 1900 roku na najwyższym wzniesieniu tego terenu stanęła drewniana budowla – dworek przeniesiony z majątku malarza Józefa Chełmońskiego z Kukłówki.**

Po postawieniu dworku urządzony został niewielki 2-hektarowy park krajobrazowy, do którego wykorzystano naturalne warunki terenu oraz istniejący starodrzew, m.in. dęby, klony, lipy i sosny. W pobliżu parku znajduje się staw.

b) informacja o obiekcie

adres	Adamowizna 90D, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-42 z 10.02.2003 r.
działka ewidencyjna	107/1
właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki
obecna funkcja obiektu	park
rodzaj użytkowania	rekreacja i turystyka
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	dobry
datowanie	ok. poł. XIX wieku

c) fotografie

Fot.39-40. Park w zespole dworskim w Adamowiźnie

Fot.41-42. Park w zespole dworskim w Adamowiźnie

4.16. Willa z ogrodem w Adamowiźnie

a) historia

Dom doktora Mateusza Chelmońskiego, bratanka słynnego malarza, został zaprojektowany przez architekta Witolda Pokrowskiego. Ten sam architekt projektował willę Zahrtów, znajdującą się nieopodal. Oba domy powstały około 1930 roku. Dom powszechnie znanego i szanowanego doktora jest przykładem stylu **dworskowego**, nawiązującego do typowych siedzib szlacheckich okolic Grodziska. Przykładem nawiązania do cech występujących w rezydencjach okolic Grodziska jest dworzec PKP, wystawiony w Grodzisku tuż po odzyskaniu niepodległości.

Dwór doktora Mateusza jest drewniany, otynkowany, parterowy z poddaszem. Budynek stoi na kamiennej podmurówce. Od frontu ma szerokie wejście oparte na czterech

kolumnach. Podjazd ma formę dużego gazonu. Od tyłu dwór ma tarasowe wyjście wsparte na czterech kolumnach. Z balkonu rozpościera się widok na ogromny park ze starodrzewiem („dęby Chełmońskiego”), oddzielony od dworu stawem utworzonym sztucznie na rzece Mrownie. Park poprzecinany jest wąwozami i kończy się bagnem w zakolu rzeczki.

Dworek był odwiedzany przez Zofię Nałkowską, której zawdzięczamy ciekawe opisy willi Zahrtów, pochodzące z jej „Dzienników”. W dworze doktora Mateusza przebywał w czasie wojny aktor Radzisław Peter (1895-1972), a także Henryk Jankowski, zwany „konsulem” (przed wojną pracował jako ambasador w ZSRR).

W 1983 roku obiekt przejął spadkobierca doktora Mateusza Chełmońskiego, Piotr Stefański z rodziną. Willa jest świetnym przykładem stylu dworkowego, tym cenniejsza, że znajduje się w stanie oryginalnym. Zachowana jest bryła budynku i detal, ominęły ją przebudowy wnętrza.

b) informacja o obiekcie

Adres	Adamowizna 90, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-43 z 10.02.2003 r.
działka ewidencyjna	117/6, 117/8, 117/9, 118/1
Właściciel	Piotr Stefański
Obecna funkcja obiektu	Mieszkalna
rodzaj użytkowania	Mieszkalne
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
Datowanie	ok. 1930 roku

c) fotografie

Fot.43-44. Willa z ogrodem w Adamowiznie

Fot.45-46. Willa z ogrodem w Adamowiznie

4.17. Dwór w zespole dworskim w Chlewni

a) historia

Majątek Chlewnia (przemianowany na Chlebnia) oddzielony jest od Grodziska Szwedzkimi Górami. Majątek Chlewnia już w XVI wieku stanowił zwarty majątek ziemski, którego właściciele przypuszczalnie przyjęli nazwisko od nazwy osady – Chlewińscy. Jeszcze wśród zamożnej szlachty grodzkiej w XVIII wieku wymienia się Okuniew, Mokronoskich, Chlewińskich, Całowańskich, Kozerskich i Miklaszewskich. To właśnie Mokronoscy stali się właścicielami Chlewni.

W 1842 roku majątek ten przypadł w udziale Aleksandrowi Mokronoskiemu urodzonemu w 1811 roku, synowi Antoniego. W 1863 roku na skutek zalegania z zapłatami rat pożyczki zaciągniętej w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim majątek został wystawiony do sprzedaży przymusowej, a nabywcą został Gabriel Wodziński. Od Gabriela Wodzińskiego zmarłego w 1872 roku majątek i dwór nabyła rodzina Makarewiczów. W 1879 roku dobra chlebińskie wraz z dworzem nabył Julian Wieniawski. Po zakupie majątku mieszkał w starym dworze, myśląc jednocześnie o wystawieniu obszernej rezydencji, stosownej do jego pozycji materialnej i towarzyskiej. Zwrócił się więc do wybitnego architekta Władysława Marconiego, syna Henryka, także znanego architekta.

Pałac jest murowany z cegły, tynkowany. Plan pałacu składał się z prostokątnej w rzucie części głównej z ryzalitami na osi wzdłużnej oraz tarasem przy elewacji zachodniej oraz z dobudowanej części wschodniej. Część główna posiada rozczłonkowanie oraz dekorację fasad o charakterze neobarokowym (owalne okna, ornament rocailowy, forma lukarn). Natomiast część wschodnia o gładkich ścianach pozbawiona jest dekoracji i podziałów architektonicznych.

Po śmierci Juliana Wieniawskiego w dworze mieszkali i gospodarzyli majątkiem jego spadkobiercy – Antoni Wieniawski, wybitny ekonomista, który talenty odziedziczył po swoim ojcu. Obecnie pałac w Chlewni jest własnością: Anny Doroty Wieuxmaire, Ewy Trojanowskiej i Michała Trojanowskiego.

b) informacja o obiekcie

Adres	Chlebnia 54, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	993-A z 23.09.1980 r.
działka ewidencyjna	54/8
właściciel	Anna Dorota Wieuxmaire, Ewa Trojanowska i Michał Trojanowski
obecna funkcja obiektu	Nie użytkowany
rodzaj użytkowania	Nie użytkowany
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Zaniedbany
datowanie	I ćw. XX wieku

c) fotografie

Fot.47-48. Dwór w zespole dworskim w Chlewni

4.18. Park w zespole dworskim w Chlewni

a) historia

Zespół dworsko-parkowy od północy i zachodu otoczony był polami uprawnymi, od południa drogą i domami mieszkalnymi. Dwór otoczony był parkiem o kształcie nieregularnym, wydłużonym w kierunku północno-południowym. Pozostałości parku z gęstym drzewostanem to m.in. kasztanowce, akacje, lipy, świerki i tuje.

Park jest zaniedbany.

b) informacja o obiekcie

Adres	Chlebnia 54, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	993-A z 23.09.1980 r.
działka ewidencyjna	54/8
właściciel	Anna Dorota Wieuxmaire, Ewa Trojanowska i Michał Trojanowski
obecna funkcja obiektu	Nie użytkowany
rodzaj użytkowania	Nie użytkowany
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Zaniedbany
datowanie	I ćw. XX wieku

c) fotografie

Fot.49-50 Park w zespole dworskim w Chlebni

4.19. Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

a) historia

W Izdebnie Kościelnym początkowo istniała jedynie murowana kaplica filialna p.w. Matki Boskiej ufundowana przez Adama Izdzieńskiego, podczaszego sochaczewskiego, i wzniesiona w 1621 roku. Znaleziony w fundamencie kamień węgielny nosi datę 1616. W dokumentach kościelnych znajdują się zapiski, że właścicielem Izdebną w 1621 roku był Adam Izdzieński, podczaszy ziemi sochaczewskiej. Następnym dziedzicem Izdebną był Michał Szymanowski (starosta wyszogrodzki) wraz z małżonką Anielą. On to w latach 1772-76 dobudował obecny kościół w typie drewnianego, barokowego kościoła wiejskiego.

Parafię w Izdebnie Kościelnym erygowano w 1776 roku, a kościół konsekrowano w 1779 roku. W 1822 roku ksiądz Mateusz Małeckki dobudował murowaną zakrystię. Dwadzieścia lat później przeprowadzono gruntowny remont, wymieniono ściany południowe, zmieniono poszycie dachowe. W 1842 roku zniesiono także pierwotną sygnaturkę. W 1870 roku rozebrana została stara zakrystia i wybudowana nowa. W 1894 roku usunięto poszycie gontowe i rozebrano babiniec. W 1925 roku wykonany został remont kapitalny obiektu według projektu Rawskiego. Wykonano wtedy oszalowanie ścian i stropu modrzewiem, wyłożono dębową boazerię, sprowadzono nowe ołtarze.

Kościół jest drewniany, sosnowy o konstrukcji zrębowej i słupowej. Jest oszalowany z zewnątrz z pionowym listwowaniem. Kościół złożony jest z jednonawowego korpusu, zbliżonego do kwadratu z węższym zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Od zachodu znajduje się kwadratowa kruchta, a od południa kwadratowa, zamknięta trójbocznie kaplica. Od północy zbudowana została prostokątna zakrystia i przylegający do niej od zachodu wąski przedsionek. Bryła budynku kościoła jest jednokondygnacyjna. Nawa kościoła, nisze prezbiterium i niska kruchta nakryte są dachem dwuspadowym. Kaplica z kolei przykryta została dachem wielopłociowym. Szczyt zachodniej nawy został ozdobiony okulusami i zwieńczony czworoboczną, blaszaną wieżyczką na sygnaturkę.

Wyposażenie kościoła było neobarokowe. Ołtarze pochodziły z 1924 roku. Obrazy przypisywane autorstwu Józefa Walla to: „Ukrzyżowanie”, „Męczeństwo św. Bonifacego”, „Męczeństwo św. Tekli”. Autorem obrazu „Zwiastowanie” umieszczonego w ołtarzu głównym był Smuglewicz. Ponadto w kościele znajdowały się XVIII-wieczna ambona i chrzcielnica.

30 sierpnia 1990 r. nastąpił pożar kościoła. Wypaleniu uległo całe wnętrze korpusu

i prezbiterium. Nadpaleniu uległ strop kościoła i wieżba dachowa. Ściany zewnętrzne kościoła pozostały. Pięć lat trwała odbudowa zabytku pod okiem konserwatora z uwzględnieniem ocalałych elementów.

b) informacja o obiekcie

Adres	Izdebnio Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 12, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1034/456/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	166, 165
Właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. św. Michała Archanioła w Izdebnie Kościelnym
obecna funkcja obiektu	kościół parafialny
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	drewniane
stan zachowania	Bardzo dobry (po pożarze w 1990 roku odbudowany)
Datowanie	1621 rok

c) fotografie

Fot.51-52. Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

Fot.53-54. Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

4.20. Dzwonnica przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

a) historia

Dzwonnica wybudowana współcześnie z wzniesionym w latach 1772-76 kościołem parafialnym zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w stylu barokowym o charakterze ludowym. Dzwonnica wybudowana została w północno-zachodnim narożniku posesji kościelnej dawnego cmentarza. Oddalona jest od kościoła o ok. 30 m.

Dzwonnica została zbudowana z drewna o konstrukcji słupowej, na drewnianej podwalinie. Została oszalowana pionowo z listwowaniem. Dzwonnica została wybudowana na planie kwadratu. Jej bryła jest jednokondygnacyjna i nakryta dachem namiotowym.

Dzwonnica była odnawiana w 1900 roku, a następnie pod koniec XX wieku.

b) informacja o obiekcie

adres	Izdebn Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 12, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1034/456/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	166
właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. św. Michała Archanioła w Izdebnie Kościelnym
obecna funkcja obiektu	Dzwonnica
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	Drewniane
stan zachowania	Bardzo dobry
datowanie	4 ćw. XVIII wieku

c) fotografie

Fot.55-56. Dzwonnica przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

4.21. Cmentarz rzymsko-katolicki parafii p.w. św. Michała Archanioła w Izdebnie Kościelnym

a) historia

Parafię w Izdebnie Kościelnym erygowano w 1776 roku. W Izdebnie Kościelnym są dwa cmentarze. Jeden z nich jest usytuowany za kościołem, od strony prezbiterium. Drugi natomiast położony jest ok. 100 m od drogi na południe od kościoła. Pierwszy, starszy cmentarz jest mocno zdewastowany i zachowały się nieliczne nagrobki: Anieli ze Świdzińskich Szymanowskiej, starościny wyszogrodzkiej (zm. 1839) ze zniszczonym napisem, Piotra Galichet, majora wojsk francuskich (zm. 1846), klasycystyczny, silnie zdewastowany oraz księdza Mateusza Małeckiego, proboszcza izdzieńskiego (zm. 1847).

Najstarsze zachowane nagrobki na drugim cmentarzu pochodzą z końca XIX i początku XX wieku m.in.: rodziny Plebańskich z 1897 roku i 1906 roku.

Układ cmentarza jest czytelny. Zachowane starodrzewie to m.in. dojazdowa aleja akacjowa i modrzewie.

b) informacja o obiekcie

Adres	Izdebnie Kościelne, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1400 z 15.01.1990 r.
działka ewidencyjna	281
Właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. św. Michała Archanioła w Izdebnie Kościelnym
obecna funkcja obiektu	cmentarz rzymsko-katolicki
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
Datowanie	XIX wiek

c) fotografie

Fot.57-58. Cmentarz rzymsko-katolicki parafii p.w. św. Michała Archanioła w Izdebnie Kościelnym

4.22. Dwór w zespole dworskim w Izdebnie Kościelnym

a) historia

Dziedzicem majątku Izdebno był Michał Szymanowski, starosta wyszogrodzki. W dokumentach kościelnych znajdują się zapiski, że właścicielem Izdebna w 1621 roku był Adam Izbiński, podczaszy ziemi sochaczewskiej. Następnym dziedzicem Izdebna był Michał Szymanowski wraz z małżonką Anielą, który prawdopodobnie wybudował drewniany kościół i murowany dwór.

Dziedzic zmarł w 1790 roku i budowę dworu kontynuowała jego żona Anieli. Pozostawił 2 córki – Barbarę i Dorotę. Barbarę wziął za żonę Piotr hr. Pomian Łubieński, były prezes Banku Polskiego w Warszawie. Dorota, wyszła za mąż za barona Piotra Galicheta, byłego generała wojsk francuskich. Baron z żoną objęli majątek Izdebno. Obaj szwagrowie nie za bardzo sobie radzili z gospodarką na swoich dziedzictwach. W 1846 roku zmarł Piotr Galichet i jego część majątku odkupił Feliks Łubieński, syn Piotra i Barbary.

Nie wiadomo dokładnie, kiedy majątek Izdebno stał się własnością Szczygielskich. Szczygielscy mieszkali w Kraśniczej Woli do około 1938 roku, następnie przenieśli się do godniejszej ich pozycji rezydencji w Izdebnie. Izdebno było miejscem, w którym toczyło się życie towarzyskie. Majątek rozwijał się gospodarczo dzięki zdolnościom organizacyjnym gospodarza, ale prawdziwe prosperity przeżywał, jak wszystkie majątki w okolicy w okresie okupacji niemieckiej. Okres powodzenia skończył się na skutek zdrady aresztowanego przez Niemców jednego z konspiratorów. 1 lipca 1944 roku gestapo aresztowało Mieczysława Jurge-Szczygielskiego, ps. Żbik, kapitana wojska polskiego, oraz jego syna Jana, podchorążego, ps. Łoś. Dwa dni później rozstrzelano ich wraz z 10 innymi w lasach młochowskich.

Po wojnie majątki uległy parcelacji, parki zostały poniszczone i pocięte przez chłopów na opał. Wyposażenie dworu w Izdebnie, być może, zdobi mieszkania byłych prominentów grodzkich. W izdebnickim dworze był najpierw dom dziecka, prowadzony przez siostry zakonne, dom kolonijny, a następnie dom opieki społecznej.

Dwór w Izdebnie Kościelnym otoczony jest parkiem. Od tyłu znajduje się łąka z aleją prowadzącą wprost do dworu oraz taras z kamiennymi balustradami. Nad tarasem umieszczono balkon. Dwór stoi za wsią Izdebno Kościelne, która to płonęła w 1918 roku.

Dwór zbudowany jest z gliny zmieszanej z siczką, obmurowany i otynkowany. Dwór zbudowano na planie prostokąta. Jest dwutraktowy, z płytkimi ryzalitami od południa i północy, z holem i salonem. Posiada prostokątną dobudówkę od zachodu. Wnętrze dworku zostało częściowo przebudowane.

Budynek jest parterowy, od północy wzniesiono na cokole ryzality piętrowe. Nakryty został dachem czterospadowym. Nad ryzalitami i nad facjatą od strony wschodniej daszki są dwuspadowe z mieszkalnym poddaszem.

Izdebiński dwór był dwukrotnie remontowany – w 1964 roku i w 1990 roku.

b) informacja o obiekcie

adres	Izdebno Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 20, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1035/457/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	151, 153
właściciel	Powiat Grodziski
obecna funkcja obiektu	Dom Pomocy Społecznej
rodzaj użytkowania	szpital
materiał ścian	Gлина mieszana z cegłą
stan zachowania	Dobry
datowanie	ok. 1800 roku

c) fotografie

Fot.59-60. Dwór w zespole dworskim w Izdebnie Kościelnym

4.23. Park w zespole dworskim w Izdebnie Kościelnym

a) historia

Dwór w Izdebnie Kościelnym otoczony jest parkiem. Park krajobrazowy założony był współcześnie z dworem. Od frontu znajdował się kolisty podjazd z gazonem pośrodku. Od tyłu znajduje się łąka z aleją prowadzącą wprost do dworu oraz taras z kamiennymi balustradami. Na wschód od dworu znajduje się nieregularny staw z wysepką w formie kopca. W pobliżu dworu zachował się okaz starego wiązu.

Starodrzewie parku stanowią m.in. dęby, kasztanowce, akacje i lipy.

b) informacja o obiekcie

adres	Izdebno Kościelne, ul. ks. Oziębłowskiego 20, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1035/457/62 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	151, 153
właściciel	Powiat Grodziski
Obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	szpital
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	ok. 1800 roku

c) fotografie

Fot.61-62. Park w zespole dworskim w Izdebnie Kościelnym

4.24. Park w Kłudzienku

a) historia

W Kłudzienku istniał zespół dworsko-parkowy. Był on częścią majątku Opypy. Do czasów obecnych zachował się założony w XIX wieku zabytkowy park podworski, w którym znajdują się 2 pomnikowe, wyniosłe jesiony.

Obecnie park wraz z pozostałością dworu jest własnością prywatną. Park podworski jest zaniedbany.

b) informacja o obiekcie

adres	Kłudzienko, 05-825 Kłudzienko
rejestr zabytków	1126/68 z 19.04.1957 r.
działka ewidencyjna	11, 12
właściciel	Marek Dawid, Grzegorz i Teresa Dubielescy
obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	turystyka i rekreacja
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	zaniedbany
datowanie	koniec XIX wieku

c) fotografie

Fot.63-64. Park w Kludzienku

4.25. Park w Kraśniczej Woli

a) historia

Dwór i majątek w Kraśniczej Woli w 1820 roku należały do Marianny i Ludwika książąt Radziwiłłów. Książę Ludwik Radziwiłł był ordynatem Kleckim. W tym roku majątek został przejęty przez komornika z powodu niespłaconych kredytów. W latach 30-tych XIX wieku właścicielem majątku był Bartłomiej Nakielski. Dwór otoczony był parkiem włoskim. W majątku był sad owocowy, a także oranżeria. W 1875 roku właścicielem dóbr Kraśnicza Wola był Jakub Niedzielski. Następnie majątek przeszedł w ręce Szczygielskich. Mieczysław Jurga Szczygielski z żoną Marią Plebańską, poza dobrami w Kraśniczej Woli, władał także majątkami Izdeбно Kościelne i Rozłogi. Kapitan Mieczysław Jurga Szczygielski, ps. Żbik wraz z synem zostali rozstrzelani 2 sierpnia 1944 roku w lasach Młochowskich. Potem majątkiem władała Maria Szczygielska. Po reformie rolnej majątek został rozparcelowany.

Dworek w Kraśniczej Woli wzniesiony został w końcu XVIII wieku. Jego starsza część była drewniana. Druga część, murowana została dobudowana pod koniec XIX wieku. Fundamenty budynku wykonano z kamieni polnych. Rogi dworku posiadały prostokątne alkierzyki.

Jako własność państwowa dworek popadał systematycznie w ruinę. Część drewniana rozebrana została częściowo w 1978 roku, a reszta w latach 80-tych. Dworek został skreślony z rejestru zabytków 6 grudnia 1978 roku.

Od zachodu teren dworku otoczony był przez park krajobrazowy ze stawami, zakładany współcześnie z dworkiem. W parku znajdował się zegar słoneczny z piaskowca z datą 1792. Do czasów dzisiejszych zachowały się jedynie resztki zdziczałego parku.

b) informacja o obiekcie

adres	Kraśnicza Wola, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1051/458 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	105/5
właściciel	Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna Rolprod
obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	rekreacja i turystyka
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	zaniedbany
datowanie	Koniec XVIII w.

c) fotografie

Fot.65-66. Park w Kraśniczej Woli

4.26. Park w Książenicach

a) historia

Książenice były obszernym majątkiem, którego centralnym miejscem był dwór i otaczający go park. Początkowo majątek Książenice należał do królewskiego zakonu jezuitów, którzy obok dużego, parterowego dworu założyli park nad rozległymi stawami. Następnie majątek należał do rodziny Marylskich. Ojciec Eustachego Marylskiego był marszałkiem sejmiku błońskiego. Eustachy Marylski, urodzony w 1806 roku, był sędzią w Błoniu i przyjacielem Fryderyka Chopina. Stąd też kompozytor bywał w Książenicach. Po sprzedaniu majątku rodzinie Sołtanów, Marylscy przenieśli się do dworu w Regutach i w Żółwinie. Następnie majątek zakupił Zdzisław Bychowski. Książenice wniosła w posagu do rodziny Rozwadowskich córka Bychowskiego. Obok dworu i parku w posiadłości istniała duża gorzelnia, zabudowania gospodarcze, dwa domy mieszkalne i oficyna dworska. Częścią majątku w Książenicach był folwark Urszulin.

W czasie I wojny światowej na terenie Książenic i w okolicy toczyły się krwawe walki. Rosjanie przed wycofaniem się spalili dwór, dom letników, oficynę i większość budynków gospodarczych. Niemcy chcieli wyciąć park krajobrazowy, ale udało się go uratować. Po zakończeniu działań wojennych ojciec Jerzego Rozwadowskiego odbudował „dom letników”, który służył właścicielom majątku jako rezydencja. Dom posiadał ganek z szerokim podjazdem.

Na początku lat 30-tych XX wieku majątek rodziny Rozwadowskich został sprzedany

Zielińskim, którzy następnie odstąpili go Oppenheimowi. Władali oni majątkiem do 8 sierpnia 1946 roku. Po reformie rolnej w 1947 roku Książenice stały się własnością Skarbu Państwa.

Oppenheimowie po zakupieniu majątku rozebrali postawiony przez Rozwadowskich dwór i wybudowali w jego miejscu willę. Wycięty także został piękny las świerkowy. Po dawnym parku zachowały się jedynie nieliczne pozostałości starodzemu oraz stawy.

b) informacja o obiekcie

Adres	Książenice, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-986 z 3.08.1979 r.
działka ewidencyjna	-
Właściciel	-
obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	turystyka i rekreacja
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
Datowanie	początek XX wieku

c) fotografie

Fot.67-68. Park w Książenicach

4.27. Dwór w zespole dworskim w Opypach

a) historia

Losy majątku Opypy, a także samego pałacu są mało znane. Z dostępnych publikacji wynika, iż nazwa Opypy pojawiła się już **we wczesnym średniowieczu**. Dopiero przełom XVIII i XIX wieku przynosi kilka informacji. Z ksiąg hipotecznych, przechowywanych w Żyrardowie wynika, iż majątek należał do Zofii Janczewskiej, a w 1887 roku został wystawiony na **przymusową licytację** i w roku następnym zakupiony został przez Edmunda Stępkowskiego. Pod koniec XIX wieku przeszedł w ręce rodziny Kiersnowskich. Pod koniec XIX wieku lub na **początku XX wieku** właścicielem Opyp stała się **Maria Klementyna Colonna Czosnowska**. Tej właśnie **dziedziczce** zawdzięczać należy odbudowę pałacu.

Pałac został wybudowany około 1900 roku. Pałac, frontem zwrócony ku wschodowi, z gankiem wspartym na filarach, jest **jednopiętrowy**, z zagospodarowanym poddaszem. Budynek jest murowany, otynkowany i kryty dachówką karpieńską w rybią łuskę. Założony

został na planie regularnego prostokąta, z prostokątnymi gankami, od wschodu wejściowy i od północy. Bryła obiektu jest jednolita, na cokole wyrobionym w tynku, i kryta dachem mansardowym. Na osi elewacji znajduje się ganek wsparty na 4 filarach, w kształcie litery L i na dwóch filarach prostokątnych, dźwigających łuk odcinkowy arkady. Nad filarami znajduje się taras otwarty z balustradą z cementowymi toczonymi tralkami. Na krawędziach umieszczono wazy.

Maria Klementyna Czosnowska (z domu Skarbek, córka Henryka) sprzedała willę waz z ziemią Jadwidze z Siemaszków Szpindlerowej, a ta wkrótce odsprzedała majątek Bolesławowi Bielawskiemu, adwokatowi, który osobiście sprawował pieczę nad majątkiem. Tuż przed wojną pan dziedzic Bolesław Bielawski przekazał kawałek ziemi w darze gminie Grodzisk Mazowiecki z przeznaczeniem na szkołę.

Powojenne losy majątku były dość typowe. Dokonujący reformy rolnej obliczyli, iż nie podpada on pod parcelację. Zapewniwszy o tym właściciela wysłano go nakazem pracy do opuszczonego przez Niemców Gdańska. Do 1949 roku majątek był zarządzany przez administratora, a następnie przeszedł pod zarząd państwowy i ulokowano w nim dom starców. Następnie Opypy zostały przejęte przez Ośrodek Zaopatrzenia Rolniczego. Nikt już wówczas nie dbał o zachowanie zabytkowej struktury budynku, a park, stawy i piękny gazon na podjeździe zaczęły zarastać zielskiem.

Następni użytkownicy willi i całego majątku to Zasadnicza Szkoła Ogrodnicza z internatem, a później księżenicki PGR. W międzyczasie przez zasiedzenie właścicielem budynku stał się Skarb Państwa. Na mocy decyzji Wojewódzkiej Rady Narodowej z 25 stycznia 1972 roku Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu stał się użytkownikiem wieczystym obiektu. 11 kwietnia 1995 roku tenże Instytut uznał prawo pierwokupu przysługujące spadkobiercom Bolesława Bielawskiego i przekazał pałac z parkiem wnuczkom pana mecenasa – Annie Marii Bissaga (2/3) oraz Małgorzacie Bissaga-Morawskiej (1/3) w wieczyste użytkowanie. Po miesiącu od willa „Jadwisin” została sprzedana spółce Berken Polska Sp. z o.o. Dach był remontowany w 1975 roku, a cały budynek w 1980 r. Po sprzedaży majątku w 1995 roku został on rozebrany i zbudowany od nowa.

Wokół pałacu, a zwłaszcza w zachodniej jego części jest obszerny park, bardzo zaniedbany, choć Instytut Ochrony Roślin nie dopuścił do jego całkowitego wytrzebiecia. Są też 4 stawy, kiedyś hodowlane, przecięte wątlą rzeczką. Obszar parku, a zapewne i całych Opyp był terenem ostrych walk w czasie I wojny światowej. Śladem tego są resztki cmentarza żołnierzy niemieckich w parku z pomnikiem, na którym widnieje zatarta data 1917.

b) informacja o obiekcie

adres	Opypy, ul. Mazowiecka 163, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-927 z 22.10.1981 r.
działka ewidencyjna	153, 251
właściciel	Skarb Państwa, użytkowanie Fundacja pod nazwą „Fortalicja Czemierniki” z siedzibą w Warszawie
obecna funkcja obiektu	własność fundacji
rodzaj użytkowania	inne
materiał ścian	ceglane
stan zachowania	dobry
datowanie	1900 rok

c) fotografie

Fot.69-70. Dwór w zespole dworskim w Opykach

Fot.71-72. Dwór w zespole dworskim w Opykach

4.28. Park w zespole dworskim w Opykach

a) historia

Losy majątku Opypy są mało znane. Pod koniec XIX wieku lub na początku XX wieku właścicielem Opyy stała się Maria Klementyna Czosnowska. Tej właśnie **dziedziczkę** **zawdzięczać należy odbudowę** pałacu, wokół którego znajdował się **ogromny park** krajobrazowy. Posiadłość wybudowana około 1900 roku została sprzedana przez **Marię Klementynę Czosnowską (z domu Skarbek, córka Henryka) Jadwidze z Siemaszków Szpindlerowej**, a ta wkrótce odsprzedała majątek **Bolesławowi Bielawskiemu**, adwokatowi, **który osobiście sprawował pieczę nad majątkiem**. **Powojenne losy majątku** były dość **typowe**. **Dokonujący reformy rolnej obliczyli, iż nie podpada on pod parcelację**. **Do 1949 roku majątek** był zarządzany przez **administratora**, a następnie przeszedł pod **zarząd państwowy** i ulokowano w nim **dom starców**. Następnie Opypy zostały **przejęte przez Ośrodek Zaopatrzenia Rolniczego**. **Nikt już wówczas nie dbał o zachowanie zabytkowej struktury budynku, a park, stawy i piękny gazon na podjeździe zaczęły zarastać zielskiem**.

Park znajduje się w zespole dworskim, położonym przy **drodze Grodzisk Mazowiecki – Warszawa**. Jest to **duże założenie parkowe, obejmujące obszar około 8 hektarów**. Był to **park krajobrazowy**. **W obrębie parku zachowały się resztki alei akacjowej, a w zachodniej części parku zachował się stary drzewostan: lipa, świerk, brzoza, dąb**.

Park jest bardzo zaniedbany, choć Instytut Ochrony Roślin nie dopuścił do jego całkowitego wytrzebienia. Są też 4 stawy, kiedyś hodowlane, przecięte wątlą rzeczką. Obszar parku, a zapewne i całych Opyp był terenem ostrych walk w czasie I wojny św.

b) informacja o obiekcie

Adres	Opypy, ul. Mazowiecka 163, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-927 z 22.10.1981 r.
działka ewidencyjna	153, 251
właściciel	Skarb Państwa, użytkowanie Fundacja pod nazwą „Fortalicja Czemierniki” z siedzibą w Warszawie
Obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	turystyka i rekreacja
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	początek XX wieku

c) fotografie

Fot.73-74. Park w zespole dworskim w Opypach

Fot.75-76. Park w zespole dworskim w Opypach

4.29. Dwór w zespole dworskim w Radoniach

a) historia

Dwór w Radoniach powstał około 1850 roku. Został zbudowany w stylu klasycystycznym. Przed 1812 rokiem właścicielem dóbr w Radoniach był Stanisław hrabia Męciński, herbu Poraj. Tytuł hrabiowski otrzymał w 1801 roku od Cesarza Franciszka I. Ród ten zmarł prawdopodobnie w 1925 roku. W 1812 roku dobra nabył Karol Kahle, by je odsprzedać w 1825 roku Ignacemu Starzyńskiemu. On z kolei odstąpił majątek Dawidowi Dorosiewiczowi mecenasowi Sądu Najwyższego Królestwa Polskiego. W 1828 roku Radonie nabył Adam Rydecki.

W 1842 roku majątek kupili Piotr Folkierski (ojciec) i Władysław Folkierski (syn). To prawdopodobnie oni wystawili murowany klasycystyczny dwór. Chociaż jest on parterowy, to jego wielkość predestynuje go do miana pałacu. Z frontu znajduje się ganek podparty czterema kolumnami. Za Folkierskich dobra były dwukrotnie – w 1867 i 1878 roku wystawiane do sprzedaży przymusowej. Piotr Folkierski zasiadał wraz z hrabią Skarbkiem właścicielem Jordanowic w nadzorze kościelnym Kościoła św. Anny w Grodzisku.

Od 1888 do 1890 roku właścicielem majątku był Edmund Sikorski, a do 1897 roku - Ryszard Cegielski. Od 1899 do 1907 roku Radonie należały do Kazimierza Kiełczewskiego. Od 1912 roku w Radoniach rezydowały Celina Felicja Raczyńska z domu Sapalska oraz Stanisława Mrozowska. W 1934 roku majątek nabyli Jan i Maryla Chrzanowscy, którzy utracili go na skutek reformy rolnej. Jan Chrzanowski był synem Damiana Chrzanowskiego, wuja Generała Stefana Grota Roweckiego – matka generała nosiła nazwisko Chrzanowska. Z tego więc tytułu Generał Grot był w Radoniach.

Po parcelacji dóbr okazały dwór na mocy decyzji Edwarda Gierka został podarowany profesorowi Marianowi Danyszowi (zmarłemu w 1983 roku) znanemu fizykowi jądrowemu. Następnie idąca w ruinę budowla stanowiła własność gminy Grodzisk Mazowiecki. Dziś obiekt jest remontowany, a użytkownikiem wieczystym jest Beata Korzeniowska-Matraszek.

b) informacja o obiekcie

Adres	Radonie, ul. Widokowa 40, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	990 A z 17.12.1979 r. oraz 1158 z 22.05.1975 r.
działka ewidencyjna	25/1
właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki, użytkowanie wieczyste Beata Korzeniowska-Matraszek
obecna funkcja obiektu	Mieszkalna
rodzaj użytkowania	Mieszkalne
materiał ścian	Ceglane
stan zachowania	Dobry
datowanie	ok. 1850 roku

c) fotografie

Fot.77-78. Dwór w zespole dworskim w Radoniach

Fot.79-80. Dwór w zespole dworskim w Radoniach

4.30. Park w zespole dworskim w Radoniach

a) historia

Dwór w Radoniach powstał około 1850 roku. Dwór otoczony był przez park krajobrazowy. Park został założony w połowie XIX wieku. Do dworu prowadzi aleja kasztanowa.

Do dziś zachowały się świerki, aleja kasztanowa, dęby, lipy. W parku znajduje się staw ze szpalerami grabowymi.

b) informacja o obiekcie

adres	Radonie, ul. Widokowa 40, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	990 A z 17.12.1979 r. oraz 1158 z 22.05.1975 r.
działka ewidencyjna	25/1
właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki, użytkowanie wieczyste Beata Korzeniowska-Matraszek
obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	turystyka i rekreacja
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	poł. XIX wieku

c) fotografie

Fot.81-82. Park w zespole dworskim w Radoniach

4.31. Stajnia w zespole dworskim w Radoniach

a) historia

Dwór w Radoniach powstał około 1850 roku. Otoczony był parkiem krajobrazowym. W zespole dworskim znajdowały się zabudowania gospodarcze. W 1 połowie XIX wieku wzniesiona została stajnia usytuowana prostopadłe do dworu. Ściany stajni były murowane z cegły, otynkowana, kryta papą.

Po II wojnie światowej zespół folwarczny użytkowany był przez PGR Radonie. Obecnie właścicielem zespołu jest Gmina Grodzisk Mazowiecki, która przekazała dwór z parkiem i zabudowaniami w użytkowanie wieczyste pani Beacie Korzeniowskiej-Matraszek.

b) informacja o obiekcie

adres	Radonie ul. Widokowa 40, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	990 A z 17.12.1979 r. oraz 1159 z 22.05.1975 r.
działka ewidencyjna	25/1
właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki, użytkowanie wieczyste Beata Korzeniowska-Matraszek
obecna funkcja obiektu	magazyn
rodzaj użytkowania	pomocnicza
materiał ścian	ceglane
stan zachowania	zaniedbany
datowanie	XIX wiek

c) fotografie

Fot.83-84. Stajnia w zespole dworskim w Radoniach

4.32. Park w zespole dworskim w Starym Kłudnie

a) historia

W parku podworskim zachowały się trzy pomnikowe drzewa: miłorząb dwukłapowy, lipa drobnolistna i jesion wyniosły. Po istniejącym drzewostanie można przypuszczać, iż park został założony w 2 połowie XIX wieku.

Obecnie park jest zaniedbany i nie zachował pierwotnego charakteru.

b) informacja o obiekcie

Adres	Stare Kłudno, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	1046/723/62 z 5.05.1962 r.
działka ewidencyjna	90/5, 90/6, 90/8, 90/10, 90/12, 90/16, 90/18, 90/19, 89/1, 89/2
Właściciel	Gmina Grodzisk Mazowiecki
Obecna funkcja obiektu	Park
rodzaj użytkowania	turystyka i rekreacja
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Zaniedbany
datowanie	2 połowa XIX wieku

c) fotografie

Fot.85-86. Park w zespole dworskim w Starym Kłudnie

4.33. Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

a) historia

Wieś Żuków była dawniej wsią książęcą. Założoną ją zapewne w XIII wieku. Należała wówczas do książąt mazowieckich. Parafia w Żukowie została erygowana przez biskupa poznańskiego Alberta w XIII wieku. Wzmianka o proboszczu pochodzi z 1411 roku. Z tego okresu pochodzą najstarsze dokumenty. Jest to „Księga zarządzeń władz duchownych i państwowych”. Ponownie parafia została ufundowana w 1520 roku staraniem książąt mazowieckich Janusza III i Stanisława. Od XIII wieku do 1541 roku parafia Żuków była samodzielna. Od 1541 roku do 1824 roku parafią zarządzali wikariusze kolegiaty warszawskiej.

Obecny kościół (3 z kolei) wzniesiony został w latach 1676-77 staraniem Mateusza Jacka Górczyńskiego, proboszcza żukowskiego oraz wikariusza kolegiaty warszawskiej. Konsekrowany został 21 października 1682 roku przez biskupa Hieronima Wierzbowskiego, sufragana poznańskiego. Parafia posiada akta urodzonych od 1646 roku, akta zaślubionych od 1647 roku, a akta zmarłych od 1728 roku.

Kościół remontowany był w latach 1817 i 1889. Zapewne z tego okresu pochodziła murowana zakrystia, na miejscu której wybudowano nową, drewnianą. Wtedy też pod koniec XVII wieku wzniesiona została dzwonnica, która remontowana była w XIX wieku.

Zespół kościoła położony jest po południowej stronie drogi, biegnącej przez wieś w jej zachodniej części. Dzwonnica usytuowana jest na placu przykościelnym, w północno-zachodniej części działki.

Kościół jest drewniany o konstrukcji zrębowej, wykonany z drewna sosnowego, oszalowany pionowymi deskami z olistwowaniem. Posadowiony został na niskiej podmurówce, z betonową opaską uszczelniającą. Świątynia jest orientowana, jednonawowa, a nawa zbudowana została na rzucie prostokąta. Prezbiterium świątyni jest węższe i zamknięte trójbocznie. Do prezbiterium od północnej strony dobudowana została nowa, drewniana zakrystia. Do nawy od strony zachodniej dostawiona została kruchta na planie kwadratu. Nad nawą i prezbiterium znajdują się oddzielne dachy dwuspadowe, nad kruchtą dach dwuspadowy, a nad zakrystią – dach trójpołaciowy, kryty pierwotnie gontem, obecnie blachą. Na kalenicy od strony zachodniej znajduje się nowsza, czworoboczna drewniana wieżyczka nakryta daszkiem w kształcie dzwonka, zwieńczona krzyżem.

Ozdobą kościoła jest krucyfiks z drewna lipowego wykonany w stylu barokowym i podwieszony do belki tęczowej kościoła. Pochodzi on z końca XVII wieku. W ołtarzu głównym znajduje się Obraz Przemienienia Pańskiego z XVII wieku. Zabytkowy obraz przysłonięty jest nowszym obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, opuszczanym mechanicznie. Prezbiterium oddzielone jest rokokową balustradą z XVIII wieku. Nad drzwiami do zakrystii umieszczona została drewniana tablica fundacyjna z datą 1677.

Ponadto kościół miał sporą kolekcję ornatów z XV i XVI wieku. Zostały one przeniesione do Muzeum Archidiecezji Warszawskiej.

Wokół świątyni znajduje się starodrzew złożony z kasztanowców.

b) informacja o obiekcie

Adres	Żuków 39, 05-824 Kłudzienko
rejestr zabytków	1125/462 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	170, 39
właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie
obecna funkcja obiektu	kościół rzymsko-katolicki
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	Drewniane
stan zachowania	Dobry
datowanie	lata 1676-77

c) fotografie

Fot.85-86. Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

Fot.87-88. Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

4.34. Dzwonnica przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

a) historia

Dzwonnica zbudowana była w końcu XVII wieku. Jest drewniana. Została wykonana z drewna sosnowego, ma konstrukcję słupową i została oszalowana pionowymi deskami. Została zbudowana na planie kwadratu. Jest to obiekt jednokondygnacyjny, z wejściem od strony wschodniej. Dzwonnica jest przykryta dachem namiotowym, krytym blachą i zwieńczonym żelaznym krzyżem.

Dzwonnica była remontowana w XIX wieku.

b) informacja o obiekcie

adres	Żuków 39, 05-824 Kłudzienko
rejestr zabytków	1125/462 z 23.03.1962 r.
działka ewidencyjna	170, 39
właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie
obecna funkcja obiektu	Dzwonnica
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	Drewniane
stan zachowania	Dobry
datowanie	koniec XVII wieku

c) fotografie

Fot.89-90. Dzwonnica przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

4.35. Cmentarz rzymsko-katolicki w Żukowie

a) historia

Na cmentarzu przykościelnym, założonym w XVIII wieku, znajduje się nagrobek Michała Mellerskiego, proboszcza żukowskiego, zmarłego w 1814 roku.

Na cmentarzu grzebalnym założonym w 1824 roku na uwagę zasługują m.in. 4 nagrobki i 1 płyta z 2 połowy XIX wieku, wśród późniejszych grób Rozalii z Bylewskich Kotowiczowej-Pociechin, weteranki powstania 1863 r. zmarłej w 1923 r., grób proboszcza Łubkowskiego z 1888 roku oraz groby żołnierzy polskich poległych w 1939 r.

W obrębie cmentarza zachował się starodrzew składający się głównie z kasztanowców i lip.

b) informacja o obiekcie

adres	Żuków, 05-824 Kłudzienko
rejestr zabytków	1399 z 19.01.1990 r.
działka ewidencyjna	98
właściciel	Parafia rzymsko-katolicka p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie
obecna funkcja obiektu	cmentarz rzymsko-katolicki
rodzaj użytkowania	Kultowe
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	Dobry
datowanie	od 1824 roku

c) fotografie

Fot.91-92. Cmentarz rzymsko-katolicki w Żukowie

Fot.93-94. Cmentarz rzymsko-katolicki w Żukowie

4.36. Dwór w zespole dworskim w Żukowie

a) historia

Piękny klasycywny dwór starszszlachecki w Żukowie, nie posiada opracowań historycznych. Około 1900 roku założony został park przez planistę parków krajobrazowych Waleriana Kronenberga. Park został założony najprawdopodobniej przy istniejącym już dworze. Na przełomie XIX i XX wieku dwór i park należały do Bolechowskich. Kompozycja przestrzenna parku w części frontowej wyróżniała się układem poprzecznym do osi głównej dworu. Dwór klasycystyczny z czterokolumnowym portykiem położony jest na niewielkim wzniesieniu. W części frontowej poprzeczny układ ma także główna aleja dojazdowa z podjazdem i gazonem oraz obwodnica spacerowa. W 2005 roku obiekt uległ pożarowi w wyniku czego odbudowano dach.

Park w znacznej części został zniszczony poprzez wykorzystanie tego terenu na cele budownictwa mieszkaniowego i upraw rolnych.

b) informacja o obiekcie

adres	Żuków 1A, 05-825 Grodzisk Mazowiecki
rejestr zabytków	A-985 z 3.08.1979 r.
działka ewidencyjna	144
właściciel	Andrzej Tarwacki
obecna funkcja obiektu	Mieszkalna
rodzaj użytkowania	Mieszkalne
materiał ścian	drewniane, otynkowane
stan zachowania	bardzo dobry
datowanie	ok. 1900 roku

c) fotografie

Fot.95-96. Dwór w zespole dworskim w Żukowie

Fot.97-98. Dwór w zespole dworskim w Żukowie

4.37. Park w zespole dworskim w Żukowie

a) historia

Zespół dworski w Żukowie nie posiada opracowań historycznych. Około 1900 roku założony został park przez planistę parków krajobrazowych Waleriana Kronenberga. Park został założony najprawdopodobniej przy istniejącym już dworze. Na przełomie XIX i XX wieku dwór i park należały do Bolechowskich. Kompozycja przestrzenna parku w części frontowej wyróżniała się układem poprzecznym do osi głównej dworu. W części frontowej dworu znajduje się główna aleja dojazdowa z podjazdem i gazonem oraz obwodnica spacerowa.

Park w znacznej części został zniszczony poprzez wykorzystanie tego terenu na cele budownictwa mieszkaniowego i upraw rolnych. Pozostałości starodrzewu to kasztanowce, brzozy i dęby.

b) informacja o obiekcie

adres	Żuków 1A, 05-824 Kludzienko
rejestr zabytków	A-985 z 3.08.1979 r.
działka ewidencyjna	144
właściciel	Andrzej Tarwacki
obecna funkcja obiektu	park
rodzaj użytkowania	turystyka i rekreacja
materiał ścian	nie dotyczy
stan zachowania	zniszczony
datowanie	początek XX wieku

c) fotografie

Fot.99-100. Park w zespole dworskim w Żukowie

5. Zestawienie zabytków ruchomych w Gminie Grodzisk Mazowiecki wpisanych do rejestru zabytków

5.1. Kapliczka przydrożna w Chlebni

Kapliczka przydrożna w Chlebni została wystawiona w 1861 roku. Jest murowana o konstrukcji słupowej. Posiada cztery wnęki, w których umieszczone były rzeźby ludowe. Do rejestru zabytków wpisano następujące rzeźby: Matki Boskiej Skępskiej, Chrystusa Zmartwychwstałego i św. Floriana.

Fot.101. Kapliczka przydrożna w Chlebni

Zabytki ruchome zostały wpisane do rejestru zabytków 24 kwietnia 1972 roku pod numerem 260-B. Z zabytków wpisanych do rejestru w kapliczce zachowała się jedynie figura Matki Boskiej Skępskiej. Karty ewidencyjne zabytków, zawierające opis, technikę wykonania, styl i czas powstania zostały zamieszczone w Załączniku do niniejszego raportu w części B – zabytki ruchome.

5.2. Wyposażenie kaplicy podworskiej w Chlebni

Kapliczka została wzniesiona na terenie dworskim około połowy XIX wieku. Jest murowana z cegły i otynkowana. Kapliczka jest zamknięta trójbocznie. Dach kapliczki jest dwuspadowy i kryty dachówką.

Do rejestru zabytków wpisano wyposażenie kaplicy podworskiej, czyli krucyfiks barokowy z 2 połowy XVII wieku oraz obraz Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny.

Zabytki ruchome zostały wpisane do rejestru zabytków 19 września 1970 roku pod numerem 259-B. W kaplicy podworskiej nie znajdują się obiekty, wpisane do rejestru zabytków. Karty ewidencyjne zabytków, zawierające opis, technikę wykonania, styl i czas powstania zostały zamieszczone w Załączniku do niniejszego raportu w części B – zabytki ruchome.

5.3. Wyposażenie kościoła p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

Parafię w Izdebnie Kościelnym erygowano w 1776 roku, a kościół konsekrowano w 1779 roku. W 1822 roku ksiądz Mateusz Małecki dobudował murowaną zakrystię. Dwadzieścia lat później przeprowadzono gruntowny remont, wymieniono ściany południowe, zmieniono poszycie dachowe. W 1842 roku zniesiono także pierwotną sygnaturkę. W 1870 roku rozebrana została stara zakrystia i wybudowana nowa. W 1894 roku usunięto poszycie gontowe i rozebrano babiniec. W 1925 roku wykonany został remont kapitalny obiektu według projektu Rawskiego. Wykonano wtedy oszalowanie ścian i stropu modrzewiem, wyłożono dębową boazerię, sprowadzono nowe ołtarze. 30 sierpnia 1990 r. nastąpił pożar kościoła. Wypaleniu uległo całe wnętrze korpusu i prezbiterium.

Wyposażenie kościoła było neobarokowe. Ołtarze pochodziły z 1924 roku. Obrazy przypisywane autorstwu Józefa Walla to: „Ukrzyżowanie”, „Męczeństwo św. Bonifacego”, „Męczeństwo św. Tekli”. Autorem obrazu „Zwiastowanie” umieszczonego w ołtarzu głównym był Smuglewicz. Ponadto w kościele znajdowały się XVIII-wieczna ambona i chrzcielnica.

Fot.102. Wnętrze Kościoła. p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Izdebnie Kościelnym

We wnętrzu kościoła znajdowały się następujące zabytki ruchome, wpisane do rejestru zabytków:

1. Obraz Zwiastowanie NMP w ołtarzu głównym
2. Obraz Chrystus Ukrzyżowany w zasłonie ołtarza głównego
3. Obraz Męczeństwo św. Bonifacego w ołtarzu bocznym prawym
4. Ambona
5. Rzeźba Michała Archanioła w zwieńczeniu ambony
6. Rzeźba Chrzest Chrystusa w zwieńczeniu chrzcielnicy
7. Rzeźba krucyfiks na prawej ścianie kruchty
8. Obraz Męczeństwo św. Tekli

Zabytki ruchome zostały wpisane do rejestru zabytków 21 września 1970 roku pod numerem 261-B. 30 sierpnia 1990 r. nastąpił pożar kościoła. Wypaleniu uległo całe wnętrze korpusu i prezbiterium. Karty ewidencyjne zabytków, wpisanych do rejestru zabytków, zawierające opis, technikę wykonania, styl i czas powstania pierwotnych obiektów zostały zamieszczone w Załączniku do niniejszego raportu w części B – zabytki ruchome.

5.4. Wyposażenie kościoła p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

Obecny kościół (3 z kolei) wzniesiony został w latach 1676-77 staraniem Mateusza Jacka Górzyńskiego, proboszcza żukowskiego oraz wikariusza kolegiaty warszawskiej. Konsekrowany został 21 października 1682 roku przez biskupa Hieronima Wierzbowskiego, sufragana poznańskiego.

Fot.103. Wnętrze Kościoła. p.w. Przemienienia Pańskiego w Żukowie

We wnętrzu kościoła znajdują się następujące zabytki ruchome, wpisane do rejestru zabytków:

1. Ołtarz główny
2. **Obraz Przemienienie Pańskie w ołtarzu głównym**
3. Ołtarz boczny lewy
4. Ołtarz boczny prawy
5. **Obraz św. Rodzina w ołtarzu bocznym lewym**
6. Krucyfiks w ołtarzu bocznym prawym
7. **Balustrada oddzielająca prezbiterium od nawy**
8. **Krucyfiks umieszczony na belce tęczowej**
9. Rzeźba Chrystus Zmartychwstały
10. Krucyfiks w kruchcie
11. Rzeźba nieznany święty
12. Rzeźba nieznany święty
13. Kartusz nad konfesjonalem
14. Tablica fundacyjna
15. Kielich srebrzony
16. Kielich mszalny
17. Plakietka wotywna ufundowana przez Bractwo św. Anny.

Poza wyżej wymienionymi obiektami do rejestru zabytków wpisane jest 5 ornatów z kościoła parafialnego w Żukowie. Według informacji uzyskanych od miejscowego proboszcza, ornaty zostały przeniesione do Muzeum Archidiecezji **Warszawskiej**.

Zabytki ruchome zostały wpisane do rejestru zabytków 21 września 1970 roku pod numerem 262-B. Karty ewidencyjne zabytków, wpisanych do rejestru zabytków, zawierające opis, technikę wykonania, styl, czas powstania i aktualną fotografię pierwotnych obiektów zostały zamieszczone w Załączniku do niniejszego raportu w części B – zabytki ruchome.

6. Zestawienie zabytków nieruchomych znajdujących się w ewidencji prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie

Ewidencja prowadzona przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie obejmuje następujące obiekty z terenu miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki:

lp	obiekt	adres
1	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. 1 Maja 3/5
2	Dworzec kolejowy	Grodzisk Mazowiecki, ul. 1 Maja 4
3	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 1 Maja 15
4	Willa Jana Haerberle'go	Grodzisk Mazowiecki, ul. 1 Maja 22
5	Układ urbanistyczny	Grodzisk Mazowiecki, ul. 1 Maja - Konspiracji - Żwirki i Wigury - Niepodległości
6	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 3 Maja 33
7	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 3 Maja 53
8	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 3 Maja 56
9	Budynek wraz z zielenią	Grodzisk Mazowiecki, ul. 3 Maja 62/64
10	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 3 Maja 63
11	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 3 Maja 74
12	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 11-go Listopada 6
13	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. 11-go Listopada 12
14	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Bałtycka 31
15	Dom drewniany	Grodzisk Mazowiecki, ul. Chelmońskiego 33a
16	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Gimnazjalna 16
17	Budynek magazynu narzędzi rolniczych	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 2
18	Budynek Syndykatu Ogrodniczego	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 2
19	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 6
20	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 7
21	Zakład wodolecznictwa dr Bojasińskiego	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 8B
22	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 9
23	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 12a
24	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 14
25	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 30
26	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kilińskiego 31
27	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 8
28	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 12
29	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 13
30	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 14
31	Budynek I	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 27
32	Budynek II	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 27
33	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 28
34	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 30
35	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 32
36	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 34
37	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 36
38	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 37
39	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 39
40	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Kościuszki 43
41	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Lipowa 1
42	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Lutniana 23
43	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Montwiłła 26
44	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 34
45	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 77
46	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 79
47	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 81
48	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 84

lp	obiekt	adres
49	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 85
50	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Nadarzyńska 94
51	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okrężna 29
52	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okrężna 29A
53	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okulickiego 11
54	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okulickiego 11
55	Zakład Fizykoterapii	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okulickiego 19
56	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Okulickiego 19
57	Lamus	Grodzisk Mazowiecki, ul. Parkowa 1
58	Chałupa	Grodzisk Mazowiecki, ul. Sienkiewicza 7
59	Budynek	Grodzisk Mazowiecki, ul. Sienkiewicza 54
60	Dwór	Grodzisk Mazowiecki, ul. Szczęsna 1
61	Park	Grodzisk Mazowiecki, ul. Szczęsna 1
62	Dom	Grodzisk Mazowiecki, ul. Szkolna 6
63	Budynek I	Grodzisk Mazowiecki, ul. Szkolna 10
64	Budynek II	Grodzisk Mazowiecki, ul. Szkolna 10
65	Budynek III	Grodzisk Mazowiecki, ul. Szkolna 10
66	Budynek wraz z zielenią	Grodzisk Mazowiecki, ul. Topolowa 12
67	Budynek I	Grodzisk Mazowiecki, ul. Traugutta 19
68	Budynek II	Grodzisk Mazowiecki, ul. Traugutta 19
69	Kamienica	Grodzisk Mazowiecki, ul. Plac Wolności 15
70	Budynek dawnego zajazdu	Grodzisk Mazowiecki, ul. Plac Wolności 17
71	Park	Grodzisk Mazowiecki, ul. Zacisze 15
72	Dwór	Grodzisk Mazowiecki, ul. Zacisze 15
73	Chałupa	Adamowizna nr 93
74	Zespół folwarczny	Chlebnia 52
75	Kaplica podworska	Chlebnia 54
76	Chałupa	Chlebnia nr 20
77	Stary dwór z zespołu dworskiego (oficyna dworska)	Izdebnko Kościelne, ul. Oziębłowskiego 20
78	Dwór z założenia dworskiego	Kraśnicza Wola
79	Chałupa	Makówka nr 28
80	Budynek dawnej plebani	Marynin nr 31
81	Dwór	Natolin
82	Zespół dworsko-parkowy wraz ze spichlerzem	Zabłotnia
83	Chałupa	Zabłotnia nr 16
84	Chałupa	Żuków nr 27
85	Chałupa	Żuków nr 14

Karty ewidencyjne poszczególnych obiektów zostały załączone w Załączniku w części A – zabytki nieruchomości niniejszego opracowania.

7. Źródła danych

1. Cabanowski M. „Domy i ludzie”, Grodzisk Mazowiecki, 1998,
2. Cabanowski M. „Domy i ludzie cz.2”, Grodzisk Mazowiecki, 1999,
3. Cabanowski M. „Gawędy o Grodzisku”, Grodzisk Mazowiecki,
4. Cabanowski M. „Grodziszczanie”, Podkowa Leśna, 2001,
5. Cabanowski M. „Mój Grodzisk”, Grodzisk Mazowiecki, 1996
6. Cabanowski M. „Opowieści o Kościołach dawnego dekanatu Grodziskiego”, Grodzisk Mazowiecki, 1996
7. Decyzje o wpisie poszczególnych zabytków do rejestru zabytków
8. Dokumentacja fotograficzna wykonana w trakcie wizji lokalnych w okresie maj 2008 r. przez zespół WGS84 Polska Sp. z o.o.
9. „Dzieje Grodziska Mazowieckiego” pod red. Józefa Kazimierskiego, Warszawa, 1989,
10. Ewidencja zabytków nieruchomości prowadzona przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie,
11. „Grodzisk Mazowiecki i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju XIX-XX w.” pod red. Arkadiusza Kołodziejczyka i Andrzeja Stawarza, Grodzisk Mazowiecki, 2001,
12. Herz, Lechosław „Grodzisk Mazowiecki i okolice”, Warszawa, 1976
13. Informacje i materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków
14. Informacje z parafii w Grodzisku Mazowieckim i Żukowie,
15. Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. naczelny Jerzy Z. Łoziński, t. 10. Województwo warszawskie, pod red. Izabelli Galickiej i Hanny Sygietyńskiej, z. 4, Powiat grodzisko-mazowiecki, Warszawa, 1967
16. Kwiczak M. „Grodzisk Mazowiecki: historia, kultura, turystyka”, Bydgoszcz, 2003,
17. Materiały i informacje z Urzędu Miasta oraz Starostwa Powiatowego w Grodzisku Mazowieckim
18. Rejestr zabytków województwa mazowieckiego
19. Rozporządzenie Ministra Kultury w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków z 14 maja 2004, Dz.U. z 2004 r. nr 124, poz. 1305,
20. Strona internetowa gminy <http://www.grodzisk.pl>
21. Szymaska-Rac B. „Powiat grodziski: od rzemiosła do przemysłu”, Bydgoszcz, 2006
22. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 z późn. zm. Dz.U. z 2003, r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.
23. Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, tom 15,